

психічних станах усвідомлення невідворотності втрат приховано джерела авторського тлумачення божественної місії матері як найтипівішого в її образі.

Широкі сюжетні пасажи та ситуативні штрихи, що виявилися у поезії Шевченка, уможлиблюють об'ємне, рельєфне відтворення цієї провідної постаті. Синкретизм України і матері настільки органічний, що лише контекст допомагає зрозуміти, що йдеться таки не про матір-людину: «Чи ти рано до схід сонця Богу не молилась? Чи ти діточок непевних Звичаю не вчила?» – медитує автор у «Розритій могилі», наголошуючи на особливим статусі звичаю у навчально-виховній системі народу. Загалом для поета мати – накопичувач і живильне джерело народної мудрості, моральності.

Носій стереотипізованого досвіду – мати є чітким віддзеркаленням етнічних уявлень, всеосяжного універсуму Кобзаря, проявленого в традиційності навіть у тих випадках, коли, здається, стандартизуються природні, загальні для будь-якого народу дії, якщо лише вони мають соціальну значущість. Дуже реалістично зображує Шевченко тяжку долю матері-кріпачки, що змушена терпіти злидні, щоденну виснажливу працю на панщині, важку хатню роботу, долю жінки, яка виховує своїх дітей у мирі та любові, а потім змушена віддавати їх у рекрути на двадцять п'ять років, що приносило невимовні страждання. Багато жінок ставали жертвами поміщицької розпусти, народжуючи позашлюбних дітей – і все це ми бачимо в творах Т. Шевченка, які показують трагічну долю української матері.

Саме завдяки мелодійності віршів поетові вдалося глибоко і ніжно змалювати усю складність материнської душі, материнської долі. Особливо, якщо ця матір любить, охороняє, прагне кращого для своїх дітей, але не має змоги цього зробити. Стурбованість матері долею дитини одним лише виявом такої стурбованості магічно міняє все дитяче ество. Досить лишень матері подати голос, заговорити, як «серце б'ється, любо... І світ божий як Великдень, І люди як люди» («На вічну пам'ять Котляревському»). Так гармонія душі матері переливається в гармонію душевну дитини, етнізуючи, уподібнюючи її собі [2; 6].

Для Катерини, яка «де жартує з москаликом, там і заночує...», чим переступає звичай, вищий моральний закон, «батько й мати – чужі люде, Тяжко з ними жити» («Катерина»). Отже, мати виявляє несхибність і твердість навіть до рідної дитини в ім'я збереження вищих цінностей і в цьому сенсі через особисті страждання обстоює лад авторського універсуму й України як макроуніверсуму. Безталанну долю української матері-кріпачки поет підносить до найвищих висот, він схиляється перед образом, як людство схиляється в поклоні перед образом Матері Божої. Для Т. Шевченка жінка-мати – це уособлення і Пречисто Діви Марії, і матері-України. Це узагальнюючий образ усіх матерів. Т. Шевченко відштовхувався від ідеалів, від Біблії, бо Марія – символ глибокого й прекрасного материнства, перед чим поет благоговів усе життя: Марія – святість, божественність, і Мати – рідна матір, матір-земля, ненька-Україна [3; 6; 8].

Жінка-мати виражає у Шевченка думи, прагнення, мрії трудового народу. У вірші «Сон» поет реалістично змальовує картини з життя жінки, яка брала немовля з собою на панщину, щоб там, на полі, його годувати.

У сні матері відображається бажана мрія про волю, вільну працю та щасливе майбутнє для її дітей і внуків:

І сниться їй той син Іван
І уродливий, і багатий,
Уже засватаний, жонатий –

На вольній бачиться, бо й сам
Уже не панський, а на волі;
І на своїм веселім полі... [7, с. 572].

Прокинувшись, жінка розуміє, що нічого того немає. Вона радіє тому, що в неї росте син. Але ця радість неповна, адже повного щастя не може бути в пригнобленому людському становищі.

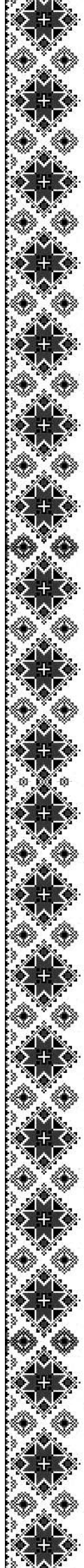
Материнська любов жертовна. Шевченківські героїні здатні цілком забути себе заради дітей. Роздягнені, голодні, старі жінки мандрують різними землями, відшукуючи «діточок», що їх доля розкидала по далеких місцях. Син може забути матір, а вона ніколи його не забуде, до останнього подиху буде вірити, що зустрине, обніме свою дитину. І ця надія зігриває взимку самотню Сову, дає сили не просто вижити, а стати мудрою лікаркою героїні поеми «Відьма». Мати здатна в усьому обмежити себе заради дитини. Так, наприклад, мандруючи з малим сином, вигнана батьками Катерина (з однойменної поеми) вимушена жебракувати. І отримавши якісь дрібні гроші, не хліб, не хустки собі купує молода жінка, а медяник для свого Івася. Особливе місце у Шевченківській галереї портретів матерів займає героїня поеми «Наймичка». Породивши сина, Ганна підкидає його заможним літнім людям, у яких немає дітей. Зрадівши, старі всиновлюють маля, а Ганна наймається до них служити. Привітна, роботяща, вона швидко стає своєю у господі, встигає поратися «і у хаті, і на дворі, і коло скотини». А найкраще доглядає малого Марка:

А коло дитини
Так і упада, ніби мати:
В будень і в неділю
Головоньку йому змиє,
Й сорочечку білу
Що день божий надіває,
Грається, співає [7, с. 302].

Марко дуже любить наймичку, шанує її, запрошує бути на його весіллі за матір, бо стара господиня померла. Вся сім'я: і Марко, і старий Трохим, а згодом і дружина Марка, і їхні діти – ставляться до Ганни, як до найближчої родички. Проте вона не користується цим і відмовляється брати участь у весіллі, часто ходить на прощу до Києва. Вона не може жити без сина та його родини і водночас не наважується сказати Маркові правду, бо за моральними нормами того часу така правда осоромила б її кохану дитину. Ганна весь час картає себе і лише перед смертю встигає сказати Маркові, хто вона йому. Так усе життя ця мужня жінка присвятила синові і, забувши себе, зробила все, щоб не засмутити його, щоб не заплямувати його долю, його майбутнє.

Провідний для Шевченківської поезії образ матері підкорює читача своїм ліризмом, теплотою, ніжністю. Відчувається, що це найсвятіше для художника поняття. Недаремно воно розширюється до меж Батьківщини, яку повсякчас великий Кобзар називає ненькою, плаче над її тяжкою долею, картає її зухвалих та невдячних дітей, але сподівається, що Вітчизну-матір чекає краще майбутнє:

Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами [7, с. 321].

Мати з дитиною – це найсвітліший образ для Шевченка, образ, який поєднує в собі красу, ніжність і благородство. Вона у поета оповита ореолом величі. Саме на такий святий образ автор міг молитися за святість її материнської любові. Т. Шевченко вірив, що колись доля жінки стане кращою, що з життя зникне тяжка наруга та кривда, а на зміну їм прийде щастя та свобода.

Сучасна жінка-матір не відрізняється почуттями і вчинками від своїх попередниць. Суспільство змінило її соціальне становище, зробивши його набагато кращим, аніж це було за шевченківських часів, але дана їй Богом місія: нести вогонь життя й безмежну материнську любов, що має рятувати світ від пекла, зберігається й досі. Не має нічого в усьому всесвіті, що хотілося б оберігати так, як хочеться оберігати жінку-матір, особливо в умовах сьогодення, коли сучасні матері ще більш люблячі та готові зробити все для своєї дитини, пожертвувати собою і своїми інтересами задля щасливого майбутнього рідної кровинки.

Отже, жінка-мати – це святий грааль, у якому зібране все найкраще, найтепліше й найчарівніше в цьому житті. До неї линуть думки, коли погано, до неї ти йдеш, коли весело. Сучасна чи тогочасна (шевченківська) мати – це основа життя кожної дитини, рушійна сила у житті сучасного суспільства. Це й зобразив у своїх творах Кобзар. Адже немає у світовій літературі іншого поета, який би так ніжно, з любов'ю оспівав у своїй творчості жінку-матір усієї Землі, берегиню, продовжувачку роду. Таким чином, такого полум'яного культу материнства, як стверджував Максим Рильський, такого апофеозу жіночого кохання і жіночої муки не знайти, мабуть, ні в одного з поетів світу. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розкриті символізму образу матері у творі Т. Шевченка «Катерина».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вильчинська О. В. Жіноча доля у творчості Т. Г. Шевченка: Виховний захід / О. В. Вильчинська // Позакласний час. – 2009. – № 3–4. – С. 19–21.
2. Голомбьевский И. О. Женские образы в творчестве Шевченко : автореф. дис...канд. филол. наук : 10.642. / Игорь Олегович Голомбьевский. – К., 1973. – 18 с.
3. Дуда І. Тарас Шевченко на Тернопільщині / І. Дуда, Б. Мельничук. Тернопіль : Новий колір, 2007. – 108 с.
4. Зарічна Н. Дві «Катерини» Тарас Шевченко: урок у 9 класі / Н. Зарічна, Н. Тарасова // Дивослово. – 2011. – № 3. – С. 29–31.
5. Рильський М. Т. «Жіноча лірика» Шевченка / М. Т. Рильський // Статті про літературу. – К. : Наукова думка, 1980. – С. 182–187.
6. Тимошенко Ю. Космологічна метафора-архетип у Шевченковому поетичному світі. Тарас Шевченко і європейська культура / Ю. Тимошенко // Збірник праць Міжнародної тридцять третьої наукової шевченківської конференції. – Київ-Черкаси, 2000. – С. 148–152.
7. Шевченко Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка [текст] / передм. І. Дзюби. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 720 с. : іл.
8. Чалий М. К. Життя і твори Тараса Шевченка : (звід матеріалів до його біоґр.) / М. К. Чалий; пер., післям. та комент. В. Л. Смілянської. – К. : Веселка, 2011. – 263 с.
9. Щербакова А. Доля жінки в поемах «Катерина» та «Наймичка»: Урок літератури в 9 класі / А. Щербакова // Дивослово. – 2010. – № 3. – С. 28–31.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Стаття розглядає питання самоусвідомлення українців як нації, яка має право на самовизначення та власну державу, висвітлює ідею національного духовного відродження у творчості Тараса Шевченка, який гостро відстоює питання української державності та засади існування нації, національної свідомості, історичних знань українців, національно-культурної спадщини. Адже саме Т. Шевченко був першим, хто звернувся до пам'яті українського народу, до глибин його національної душі, до його скарбу – національної культури, творчості, щоб пізнати всю велич патріотичних почуттів.

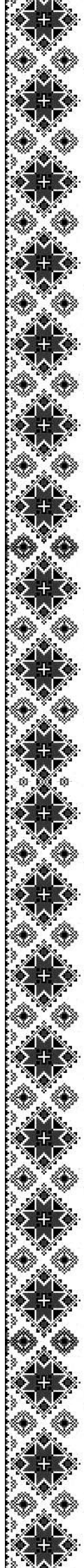
Ключові слова: Тарас Шевченко, національна ідея, поет, народ.

Національна ідея – це синтез духовного буття і духовної творчості народу, «згусток» його свідомості, концентрований вираз уявлень нації про спосіб і головний напрям власного самоствердження, про те, як і заради чого вона існує, яке її місце серед інших народів, в чому її специфіка і цінність для людської цивілізації. Характер цієї ідеї визначається менталітетом народу, традиціями, почуттям патріотизму, національної гідності, ступенем розвитку його духовної й матеріальної культури, статусом на міжнародній арені, і завданнями, які становить перед ним та чи інша історична епоха. Вона проходить складний процес становлення, розвитку, заперечення та синтезу своїх форм, оскільки сформульований в ній національний ідеал піддається коригуванню часом і наповнюється новим історичним змістом. Національна ідея допомагає людині знайти орієнтир та спонукає до саморозвитку, вдосконалення себе і світу, що її оточує.

Творчість Т. Шевченка – діамант української літератури, гордість української нації. «Історія мого життя є частиною історії моєї Батьківщини», – писав поет. Україна для Шевченка не тільки «садок вишневий», «лани широкополі, і Дніпро, і кручі». Україна – це доля людей, «і мертвих, і живих, і ненароджених» Шевченкових земляків. Це вся історія народу з найдавніших її початків, через сучасність Шевченкових часів і в невпинній марші в майбутнє. Поет вірою і правдою служив своєму народові, стояв на сторожі його інтересів [6].

Тарас Шевченко духовний батько усіх українців, перший в українській літературі виступив як істинний, справжній виразник дум українського народу, оспівав його віковічні прагнення до соціальної й національної свободи, які набули загальнонаціонального усвідомлення і сприяли утворенню незалежної української держави.

Як непримиренний противник самодержавного кріпосницького ладу, Тарас Григорович Шевченко вперше в українській історії порушив тисячолітню німоту соціальних низів і змалював образ нового позитивного героя – борця проти поневолювачів за щастя народу. Невідомі для елітарної культури Європи духовні світи звичайних людей завдяки Тарасові Шевченку заговорили українським словом, своєю творчістю поет демократизував європейську та світову літературу, набув планетарного визнання [6].

Спадщина Т. Шевченка як націєтворчий чинник розглядається багатьма літературознавцями. Усі вони сходяться на думці, що національна ідея – домінанта творчості Кобзаря. Г. Ключек переконаний, що «ідеологічна концепція будівництва України неможлива без опори на головні постулати Шевченкової національної ідеї» [2]. На думку Г. Ключека, найважливішою складовою Шевченкової національної ідеї є проблема національного зрадництва або ж малоросійства. Тема національної зради широко й глибоко виявлена у творчості поета, який започаткував її ще у вступі до поеми «Гайдамаки». Згадаймо, ліричний герой поеми полемізує з численними рецензентами «Кобзаря» (1840), які вмовляли, але не вмовили молодого поета перейти на російську мову [2].

Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива,
Співай про Матрьюшу,
Про Парашу, радість нашу,
Султан, паркет, шпори, –
От де слава!!! а то співа:
«Грає сине море»...
У відповідь чуємо:
Спасибі за раду.
Теплий кожух,
тільки шкода –
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите... [4, с. 63]

У поемі «Сон» («У всякого своя доля...») подано блискучу характеристику землячка із циновими гудзиками. Згадаймо діалог: «Так як же ты – й говорыть не вмиеш по-здешнему? – Ба ні, – кажу, – говорить умію, та не хочу» [4; с. 208]. Якщо вдуматися, то в цьому «умію, та не хочу» виражено формулу вкрай необхідної та спасенної для нас мовної стійкості, дотримання якої гарантує: 1) звільнення українців від комплексу меншовартості та їх вирівнювання стосовно міри національної гідності на передові нації сучасного світу; 2) подолання широко розповсюдженої у нашому народі звички підлаштовуватися під мову колишньої метрополії за рахунок ігнорування мови власної, національної» [5, с. 7].

Ось національна гідність поетового ліричного героя та висота його позиції. У «Розритій могилі» знайдемо образи перевертнів, що помагають «москалеві господарювати та з матері полатану сорочку знімати» [4, с. 190].

Із вражаючою повнотою тема національного зрадництва виражена в низці інших творів, як-от: «Посланіє...», «Холодний Яр», «Три літа», «Юродивий», «Осія. Гл. XIV», «Бували війни...» тощо. Поет показує витoki цього явища в історичній ретроспективі та перспективі, аналізує його соціальну природу, осмислює як Зло, як вияв темних сил народу. Таким чином, Т. Шевченко першим усвідомив бруталність нашого національного осквернення – отого принизливо-ганебного комплексу національно-дефектного малоросійства та постав проти нього усією міццю своєї творчості. Проблема національного зрадництва вважається складовою критичної частини Шевченкової національної ідеї. Інша вагома її складова тісно пов'язана з попередньою – проблема провідної верстви народу, його духовних лідерів –

еліти [2]. Повністю присвячене цій проблемі посланіє «І мертвим, і живим, і ненарожденним...»

Розглядаючи коло порушуваних Шевченком проблем у цьому творі крізь призму основної ідеї епіграфа («Якщо хтось каже, що любить Бога, а брата свого ненавидить, той не правдомовець»), а, отже, крізь призму основоположного концепту Шевченкової філософії – демократизму, «любові до меншого брата» можна виділити наскрізну проблему послання – осудження Шевченком української соціальної освіченої еліти, котра вчинила гріх перед нацією. Цим гріхом поет вважав зраду інтересів народу, соціальний та політичний проімперський конформізм, космополітизм, що проявився у забутті власної історії, в ігноруванні національних цінностей та ідеалів – мови, культури, у втраті національної гідності та продукуванні української меншовартості [1].

«Посланіє...» вражає своєю актуальністю. Тут перед нами постають усі головні недоліки нашої національної провідної верстви, але постають у такому конструктивному світлі, що маємо дуже виразне розуміння того, якою повинна бути наша національна еліта. Воно репрезентує довершені зразки морально-етичних настанов, до яких автор, однак, береться не одразу. Ритм твору задається енергійним словесним наступом. Поет сміливо оголює понівечене тіло правди, яке може розповісти про реалії життя:

«І ніхто не бачить, І не бачить, і не знає – Оглухли, не чують; Кайданами міняються, Правдою торгують» [4, с. 283].

Це сміливе викриття одразу налаштовує читача на роздуми на тему моралі. Т. Шевченко вдається до морально-етичних настанов, які мають значний внутрішній підтекст. Він проголошує: «Полюбіте щирим серцем Велику руїну» [4, с. 283].

Щоб реалізувалося це напутнє слово, необхідна підготовка душі людини: душа має породити і викристалізувати таку духовну категорію, як національна самосвідомість: «Умийтеся! Образ Божий багном не скверніте!» [4, с. 285] – ці слова є закликом Т. Шевченка до духовного самовдосконалення, до безперервного морального очищення, шліфування. У поета межі дії морально-етичного поля людських вчинків абстрагуються до рівня філософських категорій. Грань позитиву визначається такими поняттями, як:

– патріотизм: «Нема на світі України, немає другого Дніпра» [4, с. 284];

– воля, людяність, усвідомлення унікальної історії свого народу, національна свідомість: «А історія – поема вольного народу», «що ми? Чії сини? яких батьків? ким? за що закуті?» [4, с. 286-287].

Інша, протилежна першій, грань негативу репрезентується як:

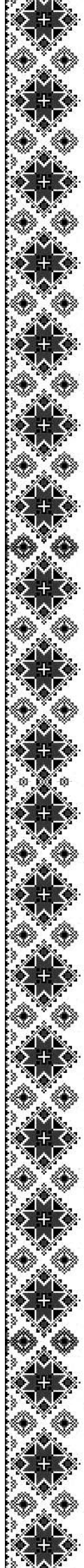
– запродаństwo: «А ви претеся на чужину шукати доброго добра, Добра святого», «Раби, підножки, грязь Москви, Варшавське сміття – ваші пани, Ясновельможнії гетьмани. Чого ж ви чванитесь, ви?!» [4, с. 284, 287];

– моральне відступництво: «Умийтеся! Образ Божий багном не скверніте!» [4, с. 285];

– духовне звиродніння: «А то залізете на небо: «І ми не ми, і я не я, І все те бачив, і все знаю, нема ні пекла, ані раю, Немає й Бога, тільки я! Та куций німець узловатий. А більш нікого!...» [4, с. 285].

Крізь усю творчість Т. Шевченка проходить мотив протиставлення героїчного минулого поетовій сучасності. І це протиставлення – не на користь останньому. У посланні воно знаходить відображення в рядках:

«Славних прадідів великих Правнуки погані» [4, с. 285].

Послання пройняте пристрасним Шевченковим благанням, зверненням до української провідної верстви: будьте національно свідомими, живіть найщирішими турботами про свій народ. Г. Клочек переконаний, що та міра національної самокритичності, що наявна в цьому та й в інших багатьох творах, цілком справедлива і щодо сьогоденної нашої ситуації [2].

Авторитет Шевченкового слова був підсилений його політично-громадською діяльністю, адже позбавлений права на власну історію і національну самосвідомість український народ сприйняв свого поета як символ становлення всього культурного життя в Україні, який і до сьогодні є духовним батьком відродження української нації.

Отже, Т. Шевченко на майбутнє малює картину світлу і чисту, уявляє країну, в якій не буде поневолення, національного гноблення, знуцання над людьми. На мою думку, в образі цієї країни вгадується майбутня Україна.

Сьогодні, на початку двадцять першого століття, коли Україна виборола очікувану незалежність, стала вільною, ми маємо можливість спостерігати, як втілюються в життя і мрії Кобзаря: ...Іменем Христовим Возобновим наш тихий рай.

Але до цього моменту утворення держави Україна йшла дуже важким і довгим шляхом. І, може, якби не її співці-кобзарі, лірники, поети, – не стала б Вітчизна незалежною, не мала б своєї назви – Україна. Адже за царських часів вона була Малоросією. І перший, хто сказав про неї як про Україну, хто оспівав її, оплакав і омріяв, був Великий Тарас. Він пробудив народ від сну, підняв його на боротьбу за волю, за гідність, за право бути державним народом. Шевченко, не маючи власної сім'ї, уявляв майбутню Україну як велику сім'ю народів, про що написав у «Заповіті» своїм нащадкам:

І мене в сім'ї великій, В сім'ї вольній, новій, Не забудьте пом'янути...». Сьогодні ми згадуємо Шевченка і дякуємо йому за те, що вивів нас до омріяної волі. Україна, свята Україна – головний образ Шевченкової лірики. Тому поетові...не однаково... «Як Україну злії люди Присплять, лукаві, і в огні Її, окрадену, збудять...».

Україна у творчості великого Кобзаря – це передусім волелюбний народ, героїчна визвольна боротьба, душевна краса поборників волі. Шевченка турбувало те, що українці відрікаються від Батьківщини, нехтуючи своєю мовою, культурою. Він прагне залучити український народ до глибокого вивчення своєї історії:

«...та й спитайте Тоді себе: що ми? Чиї сини? яких батьків? Ким? за що закуті?».

Сьогодні ми вивчаємо своє минуле і пишаємось, що був у нас великий патріот і пророк, який побачив нову Україну. Про це у вірші «Ісаія. Глава 35» говориться так:

...Бог судить, визволяє Довготерпеливих.....убогих. І воздає Злодіям за злая.

Отже, народ, який так багато терпів, скеровується Богом до нового шляху. На ньому не буде убогих і злидарів, а будуть нові люди нової землі. Шевченко мріяв про велику Україну. Її велич вбачав у величчї краси, неповторності, у величчї одухотвореності, у величчї пам'яті народної. Чи такою вона уявлялась Шевченкові, якою є зараз? Не нам судити. Та тільки в сучасному житті й у Шевченкових мріях є незаперечно спільне: ми зберегли пам'ять народну, ми зберегли мову. А мова – це генетичний код майбутнього нації, освячений високою духовністю. Боже великий, єдиний! Нам Україну Храни! Волі і світла промінням ти її осіни. (О. Кониський).

Т. Шевченко став першим українцем, якому до глибин розкрилася трагедія нашого національного рабства, якого мучив сором з приводу того, що «над дітьми козацькими поганці панують!», що «в путах умираєм», сором за винищену національну гідність, тому він так розпікав та шмагав своїх заглушених «московською лекотою» земляків, тому знайшов мотиви, співзвучні своїм ідеалам справедливості, свободи, протесту проти політичного гніту і будь-якого посягання на свободу і гідність людини, заклавши міцні підвалини національного відродження.

Ідеї національно-визвольної боротьби, державної незалежності, заклик до рішучих дій проти насильства пронизує більшість творів Шевченка. Його духовна спадщина донині має велику силу, є невід'ємним чинником формування психології соборності Української нації та відображається на всіх сторонах суспільного і культурного розвитку, є національною святинєю Українського народу.

Т. Г. Шевченко своєю самопожертвою, всеохоплюючою любов'ю до України зумів залучити усі скарби народного духу, всю героїку української історії до процесу національного відродження, став тією духовною силою, національним символом, з яким український народ прямує в майбутнє.

Тарас Шевченко... Чи не найвидатніший за народністю поет нашої планети, а для України він ще й Пророк, Месія, Рятівник нації. Його глибокомудрий «Кобзар» недаремно народ назвав другим Євангелієм, а його автора – синонімом до слова Україна. Шевченко – наш всесвіт, наш патент на благородство перед людством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волосюк І. Націєтворча концепція у посланні «І мертвим, і живим, і ненарожденним...» Т. Г. Шевченка / І. Волосюк // Шевченкознавчі студії : збірник наукових праць. – Вип. 6. – К.: Київський університет, 2004. – С. 71–73.
  2. Клочек Г. До істинного Тараса Шевченка / Г. Клочек // Літературна Україна. – 2001.
  3. Погрібний А. Класики не зовсім за підручником. / А. Погрібний – К. : Школяр, 2000. – С. 3–12.
  4. Шевченко Т. Г. Кобзар. / Т. Шевченко – К., 1957. – 627 с.
  5. Погрібний А. «Умію, та не хочу», або про фальш одного етикету. / А. Погрібний – Ніжин : Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. – 171 с.
- Цвілюк С. Пам'ять століть / С. Цвілюк // День. – №43-44 (2725-2726). – 2008. – С. 22–23.

УДК 82-145

Олена Силка

ОБРАЗ ЖІНКИ У ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

У статті розкриваються особливості зображення образу жінки в творчості Т. Г. Шевченка, простежується еволюція жіночих образів на різних етапах творчості поета. Частково проаналізовано засоби, які автор використав для реалістичного зображення головних героїнь творів.

Ключові слова: образ жінки, образ жінки-покритки, Фемінна сутність творчості поета.

У кожного народу, у кожної нації є свій геній. Той, що показав раніше небачене, зумів відкрити очі людей на злободенні проблеми, не жаліючи себе, усі сили віддав ідеї, благородній справі. Таким для українців був і залишається Тарас Григорович Шевченко. Його знають як людину, таланти якої не обмежуються поезією. Він зумів проявити себе і як маляр, і як письменник, і навіть як філософ.

Дослідженню творчої спадщини Кобзаря присвятили свої роботи Л. Артемова, О. Бондаренко, М. Брик, О. Гончар, Б. Гречин, Н. Калениченко, О. Кислашко, В. Коломієць, П. Кралюк, М. Лукич, В. Луців, Т. Пінчук, Д. Федоренко, С. Чавдаров, П. Шербань. Вони зуміли розкрити самотутню індивідуальність українського генія у найрізноманітніших її гранях.

Тарас Григорович Шевченко жив і творив у непрості для України роки. Це яскраво простежується у його поезії та прозі: патріотизм, національно-визвольна війна, панщина. Проте поміж цим було дещо інтимне, глибоко особисте, чуттєве і трагічне. Йдеться про образ жінки у творчості Кобзаря. Митець змальовував її і як скорботну матір, і як дівчину-сироту, і як покритку, якій Бог не дав доброї долі.

У тому шляху, який протягом життя проходять героїні творів Тараса Григоровича, немовби втілюється цілий шлях людства, що його необхідно пройти для морального очищення, одухотворення [7].

Тарас Шевченко створив низку жіночих образів, які аналізовані в системі та в послідовності хронологічної появи, виявляють один із кодів внутрішньої організації його художності [1, с. 4]. Схильність Кобзаря до вираження світогляду начал через концептуальне розкриття образу жінки донині не розкрито достатньо. Жіноча тема в творчості Шевченка посіла настільки вагоме місце, що останнім «співрозмовником» поета стала «великомучениця кума» та «сусідонька убога», увібравши жіноче начало, ставши Музою й Батьківщиною. Образ жінки в творчості поета завжди різноманітний, але завжди пов'язаний з долею України, завжди формується на межі божественного й кривдного, або ж – «сатанинського» [7].

Для поета кожна жінка – «інша», завжди нещасна, пригноблена. У своїх творах для зображення героїнь Т. Шевченко використовує традиційні народнопісенні образи: калина, тополя, голубка, зозуля. Автор не моделює образи жіночих індивідуальностей, він показує просту нещасну жінку, дівчину, люблячу матір – образи-типи, що багатьма своїми аспектами тяжіють до фольклорної традиції [4].

Про особливе місце жінки у творчості Кобзаря свого часу зазначав ще Іван Франко : «Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би так витривало, так гаряче і з цілою свідомістю промовляв в обороні жінок, в обороні їх права на повне, чисто людське життя, котрий би таким могучим словом бичував усе те, що в'яже, деморалізує і тисне жінчину. Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би представив так високо і так щиро людський ідеал жінки-матері» [3, с. 12].

На зорі своєї творчості Кобзар звертається до трагічної долі жінки-покритки. Одним із перших таких творів є поема «Катерина». Ключовим образом виступає образ молоді красивої української дівчини, життя якої обірвалося передчасно. Автор наділи героїню такими рисами як довірливість, щирість та необачність. Її серце відкрите до людей, як квітка до сонця. Тому вона змогла закохатися так самовіддано, вірно. Будучи чесною, дівчина вважає

таким і обранця свого серця і тому навіть не підозрює обману з його сторони, не вірить, що можна дати слово і не дотримати його.

Образ Катерини – це образ-жертва, образ-страждання. Не випадково слова «плакати» і «сльози» вживаються в поемі 36 разів.

Подальший розвиток теми жіночої долі поет здійснив у поемі «Наймичка». Твір цей посідає особливе місце у творчості Шевченка. Якщо героїні інших творів подібної тематики безпосередньо виражають свої думки та почуття, головна героїня поеми Ганна змушена їх глибоко приховувати, жити подвійним життям, намагаючись зберегти таємницю свого материнства. Не можна не помітити тієї безмежної всеохоплюючої материнської любові, яку плакає наймичка.

Порівнюючи образи двох покриток, героїнь творів Т. Шевченка, Катерини та Ганни, І. Франко наголошував, що «наймичка – натура безмірно глибока, чуття у неї не тільки живе, але сильне та високе, любов до дитини така могутня, що перемагає все інше, заслонює перед нею весь світ, заставляє забути про себе саму, віддати все своє життя не для хвилиної покути, але для довгої жертви на користь своєї дитини» [5, с. 368-369].

Ганна – сильна особистість, адже весь час тримала під контролем свою свідомість, волю та непереборне бажання віддати свою любов сину. Докори сумління не дають їй спокою. Вона постійно страждає, бо її совість обтяжена соромом і ганьбою покритки, трагедією батьків, тривогою за долю сина.

Вершиною творчості у зображенні образу жінки-матері є поема «Марія», присвячена Богоматері. Головна героїня постає втіленням незнищенності людського духу, вічності добра на землі, утвердженням величі й святості материнства. Вона – Мадонна, яка усвідомлює важливість своєї місії народження й продовження життя, її краса – у жертвовності материнської любові. І. Франко з цього приводу зазначив: «Шевченко лишив нам такий високий пам'ятник своєї мислі, свого слова, лишив нам такий ясний та пориваючий ідеал жінки і громадянки, якого не писав ні один інший поет у світі і котрого по ширині та висоті основної думки й перевищити неможливо...» [6].

Якщо на сході свого мистецького шляху Тарас Григорович змальовував земних Мадонн, то на завершальному періоді своєї творчості образи жінок майже божественні. Проте автор знову звертається до теми зневаженого материнства.

У поемі «Марія» на підґрунті біблійної міфології осмислено найважливіші проблеми буття людини: духовності та сенсу життя.

Шевченкова Марія звичайна дівчина, роботяща, слухняна, покірна. Повторивши долю Мадонни, ця слабка, змучена жінка в найтяжчу хвилину не втратила віру, підхопила добро, не дала його зупинити – уможливила майбутній порятунок людства, яке вбило її дитину. Отак покритка стала Покровою – заступницею та надією стражденного світу.

Фемінна сутність у творах митця розкривається не лише через вдало змальовані сюжетні лінії, а через зображення стосунків двох статей. Загалом, проаналізувавши поетичну спадщину, у зображенні Тарасом Шевченком стосунків чоловіка та жінки визначено присутність таких мотивів:

– самотність, підсилена біографічною ситуацією. І, в першу чергу, це самотність на чужині; самотність сироти; самотність творчої особистості;

– мотив відособлення відображає:

• поділ сфер між чоловіком та жінкою, коли, наприклад, чоловіки воюють і гинуть на війні, а жінки опікуються домашнім вогнищем;

- розмежування маскулінного і фемінного світів;
- ігнорування реалізації природного призначення, назване автором «праведним гріхом»;

– мотив єднання, втілений Т. Шевченком в образі сім'ї, є репрезентацією прагнення одухотвореної гармонії чоловічого та жіночого [9, с. 226].

Це можна трактувати як гармонійне поєднання фемінного і маскулінного начал, чоловічого і жіночого у родині, «активно-козацького» і «пасивно-селянського» у єдиній нації.

Висновки. Отже, у своїй творчості Тарас Шевченко, відображаючи різні типи стосунків чоловіка і жінки, приходять до високогуманної ідеї гендерної рівноваги, рівноправ'я статей.

На жаль, у творах Кобзаря мало щасливих жінок. Частіше ми бачимо ошуканих, пригноблених, скривджених матерів. Поетові було нестерпно бачити скривджену жінку, він щиро переймався материнським горем. І цей біль вилив у віршах і поемах.

Його героїні відверті та щирі. Вони не плывуть за течією суспільної думки, здатні, не зраджуючи поклику власного серця, долати життєві бурі, жертвувати собою в ім'я добра, справедливості та милосердя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бовсунівська Т. Художня концепція жінки у творчості Тараса Шевченка. / Т. Бовсунівська // Дивослово. – № 11. – 1999. – С. 2–6.
2. Гончар Ю. Осмислення стосунків чоловіка і жінки в поезії Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / Ю. Гончар // Шевченків світ : зб. наук. пр. / Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2009. – Вип. 2. – С. 52–55. Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Shesv/2009_2/6.pdf.
3. Ромовська З. Я син народу, що вгору йде [Електронний ресурс] / З. Ромовська // Вісник Академії адвокатури України. – 2006. – Вип. 6. – С. 5–17. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vaau_2006_6_1.pdf
4. Сьомак Н. Тема гендерного насильства у поетичній творчості Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс] / Н. Сьомак. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/7072>
5. Франко І. Я. Зібрання творів : У 50 т. – Т. 49. К. : Наук. думка, 1986 – 810 с.
6. Франко І. Я. Жінчина-мати в поемах Шевченка [Електронний ресурс] / І. Франко // Енциклопедія життя і творчості Івана Франка. – Режим доступу : <http://www.ifranko.name/uk/HistLit/1882/ZhenschynamatyVPoemaxShevchenka.html>
7. Харченко Світлана Іванівна Образ жінки у творчості Т. Г. Шевченка : психоаналітичне прочитання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://drabovo-prustan.ucoz.ru/load/fajli_ivko_oksana_mikhajlivna/kharchenko_svitlana_ivanivna/stattja_obraz_zhinki_u_tvorchosti_t_g_shevchenka_psikhoanalitichne_prochitannja/24-1-0-84
8. Шевченко Т. Усі твори в одному томі / Т. Шевченко. – К. : Ірпінськ : ВТФ «Перун», 2007. – 824 с.
9. Шевчук В. Родина / В. Шевчук // Теми і мотиви поезії Шевченка : наукове видання. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 213–233.

ІСТОРІЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: СПРОБА ІСТОРІОСОФСЬКОГО ПРОЧИТАННЯ

У статті розкрито історію у творчій спадщині Тараса Шевченка, здійснено спробу історіософського прочитання. Історіософія Шевченка знаходить своє вираження і втілення в творах, в конкретних художніх сюжетах, мотивах, персонажах. Зазначено, що кожне покоління має право по-новому читати твори Шевченка. Поезія Кобзаря – вічна книга кожного свідомого українця.

Ключові слова: історіософське прочитання, поетична історіософія Т. Шевченка, творча спадщина.

Події останніх місяців та днів показали актуальність творів Тараса Шевченка. Ціною життя Небесної сотні ми отримали унікальний шанс – змінити країну. Проте нині ми зіштовхнулись із новою загрозою, яка є небезпечною для єдності, суверенітету і державності України. І тому як ніколи повинні згадувати і виконувати «Заповіт» Великого Кобзаря.

Історики вже давно висловили думку, що художня спадщина поета виступає історичним джерелом для вивчення минулого та прогнозування майбутнього суспільно-історичного розвитку. У цьому сенсі доробок Т. Шевченка відкриває перед дослідником української історіософії значні можливості, адже він знав і студіював історичні першоджерела, друковані й рукописні праці з історії та використовував їх у творчому процесі.

У спробі історіософського прочитання творів Шевченка не буду оригінальною. Наприклад, визначний український історик ХІХ ст. Володимир Антонович у доповіді «Про відтворення історичних подій у поезії Шевченка», виголошеній 1 березня 1881 р. на засіданні історичного товариства Несторалітописця, зазначав, що «поет відтворює живий і суцільний образ доби, оживлює і виводить перед очі читача окремі особи, цілі покоління» [1, с. 16].

Проблемі історіософії Т. Шевченка присвячено чимало праць, їх автори прагнули досягнути розуміння історії Кобзарем. В. Яременко у статті «До проблеми історіософії Тараса Шевченка: методологічні підходи» зазначає, що доробок Великого Кобзаря відкриває перед дослідником історіософії великі можливості [2].

Одним із центральних аспектів дослідження Ю. Барабаша є також поетична історіософія Т. Шевченка [3], [4].

Науковець так охарактеризував визначення історіософії Т. Шевченка: «Це сукупність Шевченкових поетично-філософських інтерпретацій, версій, оцінок подій національної історії, тлумачень її сенсу і тенденцій, характеристик героїв і антигероїв» [5, с. 50]. Як продовження попередньої думки, ми вважаємо, що під історіософією Кобзаря слід розуміти його світоглядні ідеї, погляди, що включають в себе знання розвитку історичного процесу, його сенс, роздуми над долею народу; історичний матеріал творчо інтерпретується в образах, сюжетах; поетом-пророком накреслюються перспективи на майбутнє як української та світової історії, так й історичного процесу в цілому.

Об'єктом дослідження є твори Тараса Шевченка крізь призму історіософії.

Поет відчував своє призначення розповісти українському народові складну й героїчну історію його землі, оживити історичну пам'ять, воскресити національний дух. Шевченкове слово відтворює історичну подію, історичний факт такими естетичними засобами, щоб спочатку зруйнувати стереотипи, їх сприйняття, пов'язані з імперською політикою Росії, а потім цю подію чи факт подати в новій інтерпретації, в достовірній формі [6, с. 25].

Творчість Кобзаря належить першій половині й середині XIX ст. – початку українського національно-культурного відродження. Це вихід «Історії Русів», діяльність масонів, відкриття університету в Харкові та Києві тощо. Недаремно Т. Шевченко у своїй біографії, написаній за рік до смерті зазначав: «Історія мого життя складає частину історії моєї батьківщини».

Переконливим свідченням з приводу того, наскільки глибоко Шевченко переймався історією України, є той факт, що навіть у посмертному описі його скромної бібліотеки, зібраної в останні роки життя після повернення із заслання, понад третину назв займають історичні книги. Ще одне джерело Шевченкових історичних знань – живе спілкування з учасниками подій. Так, розповіді про Коліївщину Шевченко чув від свого діда і черпав з них непокору і козацьку вольницю, тому глибину Шевченкових історіософських поглядів не виміряти без аналізу його знань про Коліївщину. Слова з «Передмови» до «Гайдамаків» підтверджують це.

Задовго до того, як М. Костомаров звернувся до українського минулого, В. Антонович ще тільки вчився, а М. Грушевський ще не народився, Т. Шевченко встиг окреслити всі ключові моменти нашої історії.

Важливо зауважити, що для багатьох українців вітчизняна історична пам'ять постає саме з творів Т. Шевченка.

Відзначимо й те, що у творчості Кобзаря важливе місце займає поняття «панівна верства», тобто «еліта». Але Шевченко не переймався проблемами її плекання, бо розумів, що така верства сама себе створює. Натомість у нього потужно звучить мотив історичної відповідальності верхів перед «братями незрячими-гречкосіями». Узагалі, ця відповідальність еліт за долю народу – наскрізна тема Шевченкової історіософії. Це питання переймання елітою чужинецьких впливів дійшло до такої межі, що призводить до часткової або повної втрати самобутності нації. Про це застерігав Шевченко.

Історіософія у Шевченкових творах не може не викликати захоплення переліком імен історичних постатей. Це легендарні біблійні царі Іудеї Давид та Ірод, відомий своєю жорстокістю римський імператор Нерон; останній асирійський цар Ашшурбаніпал, знаменитий заснуванням Стародавньої бібліотеки клинописних текстів; середньоазійський полководець Тамерлан [1, с. 20]. ... Цей перелік можна продовжити.

Справжніми героями української історії в зображенні Шевченка-історика постають ватажки козацьких виступів кін. XVI – поч. XVII ст., – С. Наливайко, Т. Трясило ін. Герої в історичному дискурсі Шевченка – це ті історичні діячі, котрі віддають життя за Україну, її волю.

У посланні «І мертвим, і живим ...» Т. Шевченко, засуджуючи козацьку старшину та тих гетьманів, котрі засуджували інтереси України й допомагали ворогам визискувати власний народ, з пошаною ставитися до Гетьманщини як форми української державності [7, с. 233].

У вірші «Іржавець» Шевченко висловив своє ставлення до гетьмана Мазепи та різко осудив політику Петра I щодо України, спрямовану на знищення залишків її державності [7, с. 234]. Це відображено у творі «Великий льох», там є такі слова: «У самих палатах /Мазепиних ... Коло мене / І сестра, і мати / Зарізані, обнявшись, /Зо мною лежали ...» [6, с. 145].

Упродовж усього творчого життя уява геніального поета-патріота не раз повертається до Богдана Хмельницького – цієї наймогутнішої постаті нової історії України. Проте неоднозначність оцінки Тарасом Шевченком постаті уславленого українського гетьмана Богдана Хмельницького, виходячи з трагічних наслідків його політики на завершальному етапі своєї діяльності. Шевченко бачив, до яких наслідків привела угода Хмельницького з російським царем.

Не можливо обминути участі Шевченка у діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, зокрема, М. Грушевський, характеризуючи присутність Кобзаря у діяльності товариства як велику подію в українському національному житті 40-х рр. XIX ст. наголошує, що в Києві тоді зійшлися «найвизначніші талантом і високими мислями про відродження свого народу» діячі української культури [1, с. 37].

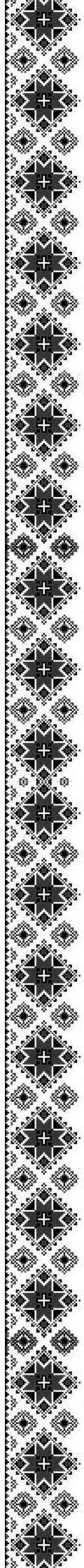
Роль Шевченка у Кирило-Мефодіївському товаристві – це позиція борця, коли він піднявся до державного діяча, задумуючи майбутню конфедерацію слов'янських народів. У поемі «Єретик» Т. Шевченко висловив своє ставлення до одного з найгостріших питань політичного життя Європи того часу – слов'янського питання [7, с. 138]. «А я тихо / Богу помолюся, / Щоб усі слав'яне стали / Добрими братами, / І синами сонця правди, ...» [8, с. 161].

Історія України у візії Шевченка і відтворення її геніальним поетичним словом являє собою досить цілісну картину. Його концепція спиралася на реальну історичну основу нашої минувшини і тодішнього України, на реальні події, факти й історичні персоналії. У творах Великого Кобзаря історичне минуле тісно поєднувалося з роздумами про долю українського народу, про його національне відродження, про його майбутнє. При цьому він чітко відстоював позиції правдивої історії України, і вимагав дотримуватися такого принципу від інших. «Для Шевченка, – пише Іван Дзюба, – в його поезії було ніби дві України: Україна як неминуща основа і Україна як історичний момент ...» [7, с. 100].

Великий Кобзар у своїх історичних творах був на вищому рівні, ніж найвідоміші сучасні йому фахові історики. Пантелеймон Куліш мав певні підстави у надгробному слові у березні 1861 року не тільки відзначити виняткову роль Шевченка в українській культурі як геніального поета, але й назвати його «нашим первим істориком» [1, с. 7]. Це не просто люб'язність з боку Куліша. Він сам займався українською історією і при цьому визначив гідне місце Шевченка в українській історіографії.

Чому перший історик? Шукати в поезіях Шевченка хронологічних схем – невдячна робота. Він не будує концепцій, а шукає смислів. Художній образ української історії, створений Шевченком, навдивовижу простий та універсальний, і водночас живий. Разом з тим історична оповідь Т. Шевченка цілком відповідала викликам його часу – духу Романтизму.

У «Посланні» («І мертвим і живим, і ненародженим») Шевченко сприймає Україну з її письмом могил, якими засіяна земля її, книгою історії, яку треба «прочитати», «не дурячи самих себе!» [5, с. 167].

Шевченко, створюючи свій гімн волі, звернувся не до драматичної й героїчної історії України. Він побачив тему ширше – Кавказ! На Кавказі почергово зароджувалися і згасали могутні держави, ханства, князівства. Кавказькі народи мали свої міста, фортеці, храми, самобутню культуру та історію... [7, с. 124]. Шевченко показав світу оголену, страшну правду. «Кавказ» прославляє не тільки і не стільки горян, а всі народи-правдоборці... [7, с. 126].

Подальша доля українського народу, перспективи його державності пов'язані у Тараса Шевченка з тими історичними й соціально-політичними проблемами, що відбувалися тоді в Європі і світі. В 1789 році вперше на планеті у Сполучених Штатах Америки постала нова владна структура – президентство і демократія.

Слава перших американських та європейських президентів (особливо – їхня повага до своїх конституцій та відсутність прагнень, пов'язаних із узурпацією влади) сягнула навіть розчленованої двома імперіями України. Природно, що відгукнулась вона у свій спосіб і у Шевченковій поезії. Особливо його приваблювало зародження нових відносин між людьми у колишній англійській колонії. У поетичних рядках Шевченко висловлював своє захоплення одним із них, першим президентом США, головою Конвенту з розробки конституції Д. Вашингтоном, і разом з тим сподівання кращої долі для свого народу зі своїм, українським, «Вашингтоном. / З новим і праведним законом». Задумаймося, як ці слова є актуальними нині. Без сильного політичного лідера в Україні нічого не буде.

Поема «Сон – Гори мої високі» написана в перший рік заслання, один із важких періодів його життя, у другій половині 1847 р., поклала початок історіософській проблематиці в Шевченковій творчості цього періоду (раніше поет торкався її лише у вірші «За байраком байрак» із казематного циклу). Тяжко – надто на першій порі й надто морально – караючись у неволі, Шевченко, однак, не замикається на своєму лихові, думка його сягає обривів далеко ширших, особисту драму він прагне осмислити в контексті драми загальнонаціональної, української «історії-правди», її як славних, так і гірких, інколи ганебних уроків. Звернення до історії розбуркує і живить поетову пам'ять про далеку Україну, збагачує, робить повнішим її образ, тишить серце й хоча б трохи гамає ностальгію [9, с. 30].

Зауважимо, що Шевченків погляд на історію України в ці роки зазвичай виважений, оцінка подій і постатей критична, часом жорстока, та буває, що крізь тверезий історіософський аналіз пробивається відгомін колишньої ідеалізації національної давнини – те, що можна б назвати історичними ілюзіями. То промайне (щоправда, в міркуваннях ліричного персонажа, не прямо авторових) однозначна характеристика Гетьманщини як «Божого раю», «Сон – Гори мої високі»). У вступі до поеми «Чернець» учувається давня, ще з часів ранніх поезій, романтична нота жалю за славним минулим: «Було колись», «Не вернеться», «А я, брате», / «Таки буду сподіватись», а сцену обрання гетьмана у вірші «У неділеньку святую» витримано в урочисто-піднесеній тональності історичної пісні, із замилюванням козацькими ритуалами та атрибутикою [9, с. 32].

Чи вважав Т. Шевченко, що на історичному матеріалі можна передбачити прийдешнє? Своєрідні пророцтва можна відшукати у творах Кобзаря. Немає такої події у нашій історії, де б він був не на місці. Згадаємо Голодомор 33-го, і моторошно війне від його рядка – «гробокпателі ходили».

Сахнешся, 2014-й рік – про події новітньої революції, загибелі людей – і почувеш прокляття: «Бодай кати їх постинали, отих царів, катів людських!» Дивлячись на деяких земляків, думаєш Шевченковими словами: «За шмат гнилої ковбаси у вас хоч матір попроси, то оддасте ...». Все і про все сказав Шевченко.

І найголовніше, ми повинні звертатися до твору Тараса Шевченка «Розрита могила». В ньому великий поет волає до національної самоповаги. Нам потрібно перевести енергію протистоянь у русло державності та національного творення. Держави падають не від нападу агресорів. Як правило, спершу йде ослаблення через те, що втрачається історична пам'ять, губляться традиції, не підтримується національна ідея, забувається рідна мова, зникає єдність і цілісність народу. Комплексне вирішення елітою вище зазначених проблем має стати суттю національної політики держави.

Отже, історіософія Шевченка знаходить своє вираження і втілення не в наукових дефініціях, а в творах, знаходимо її в конкретних художніх сюжетах, мотивах, персонажах. Кожне покоління має право по-новому читати твори Шевченка. Поезія Кобзаря – вічна книга кожного свідомого українця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цвілюк С. А. Історична мудрість Великого Кобзаря. Історизм та соціально-політичний вимір епічних творів Тараса Шевченка / С. А. Цвілюк. – Одеса : Маяк, 2008. – 312 с.
2. Яременко В. «До проблеми історіософії Тараса Шевченка : методологічні підходи» / В. Яременко // Слово і час. – Електронний варіант – Режим доступу : http://www.slovoichas.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=48&Itemid=34.
3. Барабаш Ю. Просторинь Шевченкового слова / Ю. Барабаш. – К. : Темпора, 2011.
4. Барабаш Ю. Історіософія Тараса Шевченка / Ю. Барабаш // Слово і час. – 2004. – № 3. – С. 15–37.
5. Горський В. С. Історія української філософії / В. С. Горський. – К. : „Наукова думка”, 1997.
6. Шевченко Т. «Я так її, я так люблю ...» : Вибрані вірші та поеми / Тарас Шевченко // Шевченко : повернення „В нашу Україну” М. Жулинський – К. : Либідь, 2012. – 704 с.
7. Вічний як народ : Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка : навч. посіб. / Автори-упорядн. О. Г. Руденко, Н. Б. Петренко. – К. : Либідь, 1998. – 272 с.
8. Шевченко Т. Поезії / Тарас Шевченко – У 2-х томах. – Т. 1. – К, 1991. – 263 с.
9. Барабаш Ю. Україна / Ю. Барабаш // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка. – К. : Наук. думка, 2008.

ДО ПИТАННЯ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ У ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

У статті розкрито сутність жіночої освіти та соціального статусу жіноцтва XIX століття через призму творчості Тараса Григоровича Шевченка.

Ключові слова: жіноча освіта, соціальний статус жіноцтва.

Постановка проблеми. Тарас Шевченко – пророк українського суспільства. Він власними очима бачив гірке становище рідного люду, на власному прикладі спробував, як важко здобувається освіта. Однак Шевченко не працював у системі освіти, і в нього немає творів, де б педагогічні проблеми розглядалися зумисне. Тим не менше, є підстави говорити про його значний інтерес до освітянських питань і до освіченості дівчини-жінки та її статусу в суспільстві зокрема, тому що в час, коли жив Шевченко, та й упродовж багатьох століть соціальне, економічне та політичне становище жінки було проблемним питанням. Це питання є дискусійним і сьогодні, так само, як і творчість геніального Тараса Шевченка.

Аналіз останніх досліджень. Численні дослідники аналізували педагогічне значення життя та творчості Т. Г. Шевченка (П. Кралюк, В. Коломієць, Б. Гречин, М. Лукич, О. Кузенко); акцентували увагу також на ідеях морального та християнського виховання у творах поета (О. Кислашко, О. Жаданова, Б. Гречин). До питання жіночої освіти в педагогічній спадщині XIX століття загалом зверталися М. Рижова, Е. Бокова, В. Чумаков. Проблему жіночої освіти у творчості Т. Г. Шевченка у своїх публікаціях висвітлювали С. Черепанова, Л. Константинова. Щодо розкриття соціального статусу жінки, то означена проблема є наскрізною в роботах О. Бондаренко, В. Коломієць, О. Любара. Однак, незважаючи на достатню кількість публікацій, питання жіночої освіти у творчості Т. Г. Шевченка не розглядалося цілісно, тому виникає необхідність конкретизувати окремі аспекти вище зазначеної проблеми.

Мета дослідження: розкрити аспекти проблеми жіночої освіти у прозових творах Т. Г. Шевченка, а також через призму творчості Кобзаря визначити соціальний статус жіноцтва у XIX столітті.

Виклад основного матеріалу. Тарас Григорович Шевченко – визначна постать, багатогранна особистість. Уся його творчість пронизана ідеєю незалежності України, любові до неї, тому Шевченка як громадянина і патріота не могли не хвилювати проблеми тогочасного суспільства, зокрема і стан жіночої освіти в Україні.

Поняття «жіноча освіта» (або «освіта жінок») виникло у значенні самостійної галузі педагогічної науки у зв'язку з нерівноправним становищем жінки в суспільстві [1, с. 301]. Хоча в XIX столітті жіноча освіта бурхливо розвивалася, підвищувався соціальний статус жіноцтва, його роль у суспільних процесах, однак представниці «слабкої половини людства» продовжували займати другорядні позиції. У цей період на необхідність жіночої освіти та місце жінки в суспільстві почали вказувати представники протилежної статі – педагоги В. Белінський, Д. Писарев, К. Ушинський, М. Пирогов, М. Вишнеградський і навіть київський губернатор В. Левашов.

Очевидно, що Тарас Шевченко як людина високоосвічена і геніальна не міг залишитися осторонь цих процесів, адже тема жіночої долі була наскрізною в його творчості.

Поета турбував стан жіночої освіти, коли більшість дівчат із селянських родин взагалі не вчилися, а дівчат-дворянок у привілейованих закладах вчили тільки світських манер, не розвивали їхній розум, духовність. Т. Г. Шевченко як гуманіст обстоює рівність хлопців і дівчат у навчанні, ратує за надання жінці повноцінної освіти. Ось чому він піддає гострій критиці стану систему освіти в царській Росії. Селянські діти, за невеликим винятком (дівчаток серед учнів було мало), вчилися у народних школах із трирічним курсом навчання. Крім того, для селянських дітей були доступні церковно-парафіяльні школи та дворічні школи грамоти. Наприклад, у повісті «Княжна» Т. Г. Шевченко описав недоліки початкового навчання. Учителями були малограмотні дяки, які вчили за церковними книгами. Навчання зводилося до того, щоб навчити дітей читати релігійні книги і виховати їх в душі покори: «Почало воно рости, почали її вчити спершу грамоти, а потім – і, Господи, чого тільки вони її не вчили! Аж шкода було дивитися на сердешну дитину: і шити, і гаптувати, і прясти, і нитки сукати; а раз якось сам [авт. – дяк] таки послав її, сердешну, навіть корови доїти» [4, с. 145].

Багато дітей шкільного віку не відвідували шкіл, зокрема, в 1857 р. на 1000 населення у початкових школах училося 6 дітей. І тому, зважаючи на критично низький рівень освіти у селі, а, отже, й виховання в цілому, велику роль у навчанні та вихованні дітей Т. Г. Шевченко надавав матері. І тим самим підкреслював соціальну важливість матері у процесі виховання нового покоління.

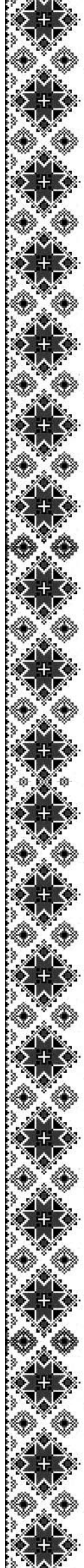
Поет добре знав, як із благоговінням оспівана у фольклорі жінка-мати («На сонці тепло, а біля матері добре», «Нема у світі цвіту яскравішого над маківочки, нема і роду ріднішого над матіночки», «Немає у світі такого краму, щоб купити маму» тощо). У поемі «Наймичка» автор виявив себе співцем материнства, зворушливо розкриваючи силу материнської любові: «Дитя мое!... Із самого неба долю виплачу сльозами і пошлю до тебе» [4, с. 7].

Змальовуючи страждання матері-наймички, поет захоплюється материнськими почуттями, її подвижницькою працею і відданістю дітям:

«У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим...
І перед нею помолюся,
мов перед образом святим...» [2, с. 134].

Однозначно можна стверджувати, що рівень освіти дівчат із привілейованих верств населення був кращим, ніж у селян, але Шевченко засуджує як освіту, так і виховання дворянської молоді.

В інститутах шляхетних дівчат у дітей руйнували їхні задатки, кращі людські якості, одержані від природи та батьків. Освіта в цих інститутах була збідненою, основна увага приділялася виробленню дворянських манер та моралі. У своєму «Щоденнику» від 6 лютого 1858 року поет записав свої враження від відвідання Нижньоновгородського Маріїнського інституту шляхетних дівчат: «М. О. Дорохова сьогодні проробляла зо своїми молоденькими випускними вихованками пробу прийдешнього акту. Молоденькі вихованки в зелених суконочках і білих пелеринках, в числі ... [5],

пристойно сиділи на лавках, немов театральні глядачки, і благоговійно слухали, як їх здібні товаришки виконували на фортеп'яні руколомні п'єси. Між іншим, зовсім непогано було виконано на двох інструментах увертюру з «Вільгельма Телля». Потім проказували вірші по-французькому, по-німецькому та наприкінці панна Беляєва продеклямувала свої власні російські вірші на тему: вдячність за виховання... На закінчення хор проспівав так званий «народній» гімн» [5, с. 107].

Шевченко обурюється низьким рівнем естетичної культури в навчальному закладі: «Все це – зле по звичайному, але ось що гидке: в залах інституту, крім лавок та грізного ярмаркового портрету самодержця, – жадної картини, жадної гравюри. Чисто, гладко, як у якомусь манежі. Де ж естетичне виховання жінки? А воно для неї таке необхідне, як повітря, що освіжує віддих. Душогубці!» [5, с. 107].

Захоплюючись вихованням дітей у селянських сім'ях, поет засуджує його у дворянських родинах («Прогулка с удовольствием и не без морали», «Близнецъ» та інші твори). У цих родинах часто матері відмовляються від годування своїх дітей, а робить це наймана жінка:

«І не знають, як ті діти
У них виростають,
Бо матері там немає,
А мамку наймають» [2, с. 135].

Ці жінки не виконують материнських обов'язків і в наступні роки повністю усуваються від виховання своїх дітей: «Зачем они детей родят, эти амфибии, эти бездушные автоматы? С какой целью они выходят замуж, эти мертвые красавицы? Чтобы сделать карьеру, как выражается моя кузина; а дети – это уже необходимое следствие карьеры, и ничего больше. Бедные бездушные матери! Вы свой долг, свою священную обязанность передаете наемнице гувернантке и, еще хуже, деревенской неграмотной бабе. И диво ли после этого, что порода хорошеньких кукол у нас не переводится? Да и будет ли когда-нибудь конец этой породе? Едва ли, – она страшно живуча на нашей тучной заматерелой почве» [4, с. 403].

Висновки. Отже, Т. Г. Шевченко засуджує як стан жіночої освіти, так і стан усєї системи освіти в царській Росії; у його творчості також чітко простежується образ жінки-матері, головна мета і завдання якої – це виховання дітей. Із творів Шевченка можна отримати чітке уявлення про його виховний ідеал, яким для нього була людина з багатогранними знаннями і високими моральними якостями, що здатна застосовувати свої знання в житті, вміє цінувати мистецтво, любить працю. До такого виховного ідеалу повинна була скеровуватися й жіноча освіта, а соціальний статус жінки в першу чергу визначався її материнським обов'язком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко та ін. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Шевченко, вступ. ст. О. Гончара. – К. : Дніпро, 1983. – 647 с.
3. Кралюк П. М. Педагогічні погляди Шевченка [Електронний ресурс] / Петро Михайлович Кралюк // Сім'я і Дім. – Електрон. текст. дані. – Луцьк. – Режим доступу : <http://simya.com.ua/articles/71/>. – Назва з екрана.
4. Шевченко Т. Повести / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1977. – 576 с.

5. Шевченко Т. Щоденник : для серед. та ст. шкіл. віку / Тарас Шевченко; [пер. з рос. О. Кониського; передм. та пер. віршів В. Шевчука]. – К. : Школа, 2003. – 271 с. – (Сер. «Шкільна хрестоматія»)

УДК 37.017.4:316.614.

5:821.161.2-1.09Шевченко

Людмила Тарасюк

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Стаття розглядає погляд українського письменника XIX століття Тараса Шевченка на проблему сімейного виховання та взаємодії сім'ї з суспільством, розкриває її зміст у процесі формування особистості, де визначальною основою виступає духовне ствердження людини, її щастя.

Ключові слова: сімейного виховання, духовне ствердження людини, гармонійна родина.

Серед суспільних цінностей людства одне з провідних місць посідає сім'я. «Без сім'ї нема щастя на землі», – говорить народна мудрість. Саме від її духовного здоров'я залежить духовне благополуччя роду. Зневірена, зневажена сім'я – загублене покоління, втрачене майбутнє.

Проблема сімейного виховання та взаємодії сім'ї з суспільством не залишилася поза увагою українського письменника XIX століття Тараса Шевченка. Він у своїх творах, близьких для української душі, показує роль сім'ї в процесі формування особистості, де визначальною основою виступає духовне ствердження людини, її щастя.

Тарас Григорович Шевченко глибоко розумів духовне багатство великої української сім'ї. У своєму баченні ідеального суспільства він ставить сім'ю (мікрородину) основою держави (макрородини), а вона, в свою чергу, має сприяти гармонійному улагодженню сім'ї. Саме про це мріяв Кобзар, проголошуючи:

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі [3, с. 285].

На світосприймання митця вплинули несподівані контрасти його життя. Тарас Шевченко залишився сиротою на одинадцятomu році життя (поетова мати померла 20.08.1823, а батько – 21.03.1825). Дитячі враження залишили глибокий слід у свідомості Шевченка й мали величезний вплив на становлення його особистості, творчості. Уже в дитинстві він відчув на собі, що таке кріпацтво, знущання сильного над слабким, голод, сирітство, найми та виснажлива праця. Одна з характерних особливостей творів Шевченка полягає в асоціативній єдності епізодів біографії автора з життям його героїв, твори митця мають виразно соціальний характер [1].

Осмилюючи біографію поета, бачимо, як пристрасно бажав він створити свою сім'ю, яку радість він відчував, зустрічаючи батьків, які щасливі зі своїми дітьми. Відомо й те, як обурювався він на людей, що дивились на сім'ю

як на примусовий атрибут, існування якого є лише умовною необхідністю, формою додержування «пристойності» й тільки.

Потреба в сімейному затишку відзначена в багатьох творах «Кобзаря». Сімейний ідеал в уявленні поета описаний у вірші «Садок вишневий коло хати». У поезії перед нами, наче наяву, постає вечір в українському селі. Поет змальовує картину простої, небагатої, але щасливої селянської родини за вечерею. Шевченко зображує її з такою зворушливістю та майстерністю, що образи стають майже живими для читача:

Сім'я вечерею коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає [3, с. 165].

І. Франко, визначаючи одну з основних ідей Т. Шевченка, говорить: «Основою суспільності, по думці Шевченка, є сім'я...Сімейне життя, патріархальне і сумирне – то найбільша святість» [2, с. 252].

Але в суспільстві, у якому жив поет, усе чинилося навпаки: держава руйнувала сім'ю, перетворюючи квітучі села на обідрані поселення, ламала людські долі та душі. Споконвічно менталітет української родини відзначався високою порядністю, але держава царів і «панів» примушує людину забути Бога (тобто святі моральні настанови), а взяти за божество державу гнобителів і їй служити та молитися.

На наше глибоке переконання, за таких умов руйнуються етичні норми, за якими здавна жили українці: нехтувалися родинні зв'язки, забувалися батьки, залишалися без неньки новонароджені діти, сини віддавалися війську чи урядовим структурам, дочки – панам. Ці картини руйнації сім'ї йдуть від поезії до поезії, переплітаються, доповнюють одна одну і виливаються у висновок: коли не буде у державі любові, взаєморозуміння та єдності, будуть остаточно розпадатися й родини. Послання Т. Г. Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні й не в Україні...» пророчить:

Одцурається брат брата
І дитини мати.
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навіки прокленетесь
Своїми синами! [3, с. 145].

Відповідно гармонійна сім'я породжує гармонійне суспільство, благополуччя. Родину ж формує перш за все два начала: жіноче та чоловіче, які здатні зберегти цю святість за умови несення у собі чистоти, непорочності, моральності. Ґрунтом для творення сім'ї для Т. Шевченка є любов. У той же час є низка обставин, які унеможливають сімейний союз.

Яскравим прикладом слугує княгиня з поеми «Княжна» (1847). Дівчина з бідної родини втекла з дому і повінчалася з князем всупереч забороні батьків:

І батько й мати не пускали,
Казали: вгору не залазь [3, с. 168].

Багатство їй принесло не щастя, а тільки самотність:

Отак і їй, одній-єдиній,
Ще молодій моїй княгині,
Красу і серце засушить
І марне згинуть в самотині [3, с. 169].

Єднання з паном ніяк не вплинуло на щасливе влаштування цього союзу. Більше того – сім'ї як такої, а тим паче сім'ї як найбільшої цінності не утворено, адже в «князів» зовсім інші цінності та смисл життя. Донька княгині – безбатченко після смерті матері – сиротіє. Повернувшись із Києва, після навчання в інституті, вона повторює долю матері – «А доня взаперті сидить в своєму сумному покої». Молода княжна допомагає людям, а вони моляться за неї та вважають святою. Пан же доходить до такої міри беззаконь, що вчиняє насильство над донькою.

Безталанна ж княжна приречена покутувати «гріхи на сім світі, Гріхи батькові», замість того, щоб виконати свою місію:

Родилась на світ жить, любить,
Сіять Господньою красою,
Витать над грішними святою
І всякому добро творить [3, с. 172].

У любові і полягає смисл життя за Т. Шевченком. Проте любов, найбільше благо, завдає і найбільшого болю. Віддавшись цьому почуттю, інших героїв Шевченка спіткала теж трагічна доля. Так, у поемі «Катерина», юна дівчина нехтує суспільною мораллю заради пана-офіцера. Любов обернулася для неї трагедією: сама топиться у ставку, а син (уже підліток), стає поводитирем у сліпого Кобзаря.

Героїні Шевченкових творів керуються волею серця, через це здобувають тимчасове щастя, за яке потім гірко розплачуються.

Поет не шкодував темних фарб при описі бідолашної покритки, місцями не без великих перебільшень. Погоджуємося з В. Шевчуком, «алегорично... тема про покриток та байстрят зв'язана з темою ренегатства – відступлення від народних основ» [4, с. 98].

Шевченко в творах зупиняється на огидних явищах розладу в поміщицьких сім'ях. Він обурювався на тих людей, які влаштовували одруження своїх дочок з розрахунку, шукаючи для них знатних женихів, родовитих, титулованих, князів і т. д. Аристократія не здатна мати дружну, міцну сім'ю. Шевченко знаходить таку сім'ю найчастіше у простих людей, які живуть зі своєї власної праці.

Співчутливо зображує поет вдовині селянські сім'ї, де хоч і бідно та вбого, але є піклування матерів про дітей, а дітей про матерів, де наполеглива праця не тільки не вбиває, а міцніше підкреслює людяність сімейних стосунків. У бідній, але дружній родині і бідність та інші життєві злигодні легше зносити.

Шевченко не мислив собі сім'ї без дітей. Жінка, яка виходить заміж, повинна готуватися стати матір'ю, бо бути нею – це щастя, велика суспільна справа. Шевченко віддає пошану та повагу жінці, яка гідно виконує свої материнські обов'язки, оточуючи ласкою і піклуванням своїх дітей. Шевченко дуже любив дітей, завжди м співчував, і улюблений його образ – це мати з дітьми. Він постає у рядках вірша «У нашім раї на землі»:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим [3, с. 234].

І, можливо, жодному поетові після нього не вдалося створити такі глибокі й правдиві у своїй простоті жіночі образи.

Доля української сім'ї завжди тісно перепліталася з історичною долею України, яку народ ніжно називає, як і діти матір, ненькою. Коли український

народ мав свою державність, то й умови для розвитку сім'ї, батьківської етнопедagogіки, національної родинно-побутової культури були сприятливі. Але втрата Україною власної державності, незалежності лягла тяжким тягарем і на родину, якій доводилося терпіти з боку колонізаторів гніт – соціально-політичний, національний, релігійний. А яких зусиль треба було докладати для подолання лютого наступу асиміляторів української культури!

Відтоді, як Т. Г. Шевченко втратив батьків, доля дітей-сиріт турбувала його впродовж усього життя.

Аналізуючи вірш «На Великдень, на соломі...» бачимо, що у творі змальовано побутову сцену з життя селянських дітей. З глибоким проникненням у дитячу психологію поет передав багатоголосу безжурну розмову, яка несподівано закінчується контрастною за змістом, сповненою глибокого внутрішнього трагізму реплікою сироти: «А я в попа обідала». Цими словами Шевченка підкреслюється трагізм становища селянських дітей-сиріт. Така жанрова замальовка набуває глибокого соціального змісту.

Вірш Шевченка «Ой умер старий батько» сповнений глибокого співчуття до дівчини-сироти, яка мріяла про родинне щастя, але змушена поневірятися в наймах.

Що мені на світі,
Сироті, робити?
Чи йти в люде жити,
Чи дома журитись? [3, с. 220].

Вірш походить від народних пісень сирітського циклу. Варто наголосити, що у цьому психологічно-побутовому, соціально загостреному творі Шевченко вказує на фатальність долі дівчини-сироти: «А дівчина-сиротина у наймах марніє».

У вірші «Ой люлі, люлі, моя дитино» – гостро піднімається проблема соціального сирітства. Вірш написано у формі колискової пісні. В зверненні до свого сина мати-покритка (нині одинока мати) віщує йому нещасливу долю, бере на себе усю провину за ті поневір'яння, що на нього чекають. Характерна для романтичної поезії порада йти від людей до природи має тут виразний соціальний підтекст.

Іди ти в гай,
Гай не питає й бачить не буде,
Там і гуляй.
Найдеш у гаї тую калину,
То й пригорнись,
Бо я любила, моя дитино,
Її колись [3, с. 214].

Навіть перебуваючи в Оренбурзі, на березі Аральського моря, поринувши в спогади про нездійсненні мрії мати власну сім'ю, Тарас Григорович Шевченко словами вилив гіркоту своїх почуттів у віршах.

Далеко на чужині йому так хотілося одержати вісточку від рідних, від матері, та, на жаль, сім'ї у нього не було. Добре відомо, як пристрасно хотів Шевченко створити власну сім'ю після повернення із заслання; він, безумовно, здійснив би своє бажання, якби на перешкоді не стала рання смерть поета.

Щиро вболіваючи за долю України, за її майбутнє, він вказує на шлях, який приведе до щасливого розквіту рідної землі, щастя народу:

Подивіться на рай тихий,
На свою країну,

Полюбіте щирим серцем
Велику руїну.
Розкуйтеся, братайтеся,
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі,
В своїй хаті своя й правда.
І сила, і воля [3, с. 144].

І якщо у перших його творах ми бачимо гармонійну родину в образі хати з садком, то пізніше цей образ набуває значення не лише символу сімейного гнізда, а й духовного дому, що його людина будує, як «рай», який залишається у вічності.

Цей «рай» і є омріяна поетом «сім'я вольна, нова», про яку він говорив у своєму «Заповіті». В цій сім'ї братам треба обійнятися, тоді й «мати усміхнеться, заплакана мати. Благословить дітей своїх». Немає сумніву, що мова йде про матір усього нашого роду – Україну, що є берегинею кожної сім'ї.

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом [3, с. 153].

Отже, для Тараса Шевченка сім'єю була вся наша Україна. Він мріяв бачити її великою, вільною, сильною, багатою, дружною сім'єю, де панує мир, злагода, братерська любов. І хоча минуло вже 200 років від дня народження Т. Г. Шевченка, але народ його не забув. Він залишається вірним сином України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проблема сирітства у творах Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/problema-siritstva-u-tvorakhtgshevchenka.html>
2. Франко І. «Наймичка Шевченка» / І. Франко // Шевченкознавчі студії / Упоряд. М. Гнатюк. – Львів, 2005. – 472 с.
3. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко; передм. П. Мовчана; [приміт. Є. Нахліка]. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2008. – 352 с.
4. Шевчук В. О. «Personaeverbum» (Слово іпостасне) : розмисел / О. В. Шевчук. – К. : Твімінтер, 2001. – 261 с.

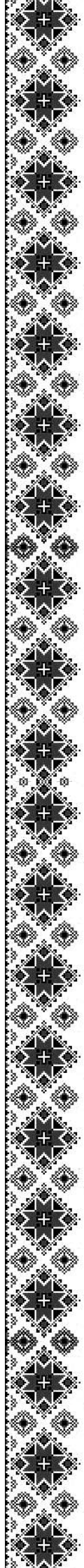
УДК 371.12

Ольга Тернова

ПОСТАТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК ВТІЛЕННЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ (ЗА ВИБРАНИМИ ТВОРАМИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА)

Стаття присвячена розгляду особистості педагога, який повинен бути наділений лише найкращими рисами, якими може володіти людина, на основі поглядів Тараса Григоровича Шевченка. Досліджується роль педагога, а також особливості роботи його з дітьми для формування національно свідомих українців.

Ключові слова: педагог, учень, освіта, виховання, формування особистості.

Постановка наукової проблеми. У кожного народу серед його великих творців є люди, імена яких оповиті невмирущою любов'ю і славою. Такою особистістю поміж українців є Тарас Григорович Шевченко (1814–1861), чия безсмертна спадщина – одна із найбільших вершин людського генія. Т. Шевченко – велетень духу, митець могутньої творчої сили, непримиренний борець проти будь-якого гноблення людини людиною. Поезія, мистецтво слова поєдналися в його творах з соціальною боротьбою і становлять з нею суцільний органічний сплав. Великий український поет, художник, мислитель, відомий усьому світові як визначний гуманіст, Т. Шевченко не був професійним педагогом, проте у своїх творах він висловив дуже цінні думки з питань освіти і виховання дітей, чимало з яких не втратили актуальності й нині, коли відроджуються народознавство і народна педагогіка. Шевченкові твори є невичерпним джерелом у вихованні нових національно свідомих поколінь української молоді.

Метою статті є визначення рис ідеалу вчителя, який би сприяв повноцінному розвитку майбутніх поколінь; а також розкриття величі та безсмертя українського поета, світового генія, неперевершеного майстра слова Т. Г. Шевченка через красу і неперевершеність його творів.

Завданням є необхідність розглянути місце вчителя у виховному процесі, що націлений на надання міцних і глибоких знань вихованцям і всебічний їх розвиток, адже, рідна школа має задовольняти потреби свого народу і діяти на засадах народності.

Аналіз досліджень і публікацій. Творчість Тараса Шевченка у різні часи була предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, український і російський літературознавець Ієремія Айзеншток вивчав біографію, творчу лабораторію письменника. Вивченням творчості Кобзаря займався також професор української мови і літератури в Альбертському університеті Яр Славутич, Григорій Вервес, Дмитро Чижевський, Григорій Честахський та багато інших.

Виклад основного матеріалу. Педагогічні погляди Тараса Шевченка виражені у віршах, публіцистичних і художніх творах. Виховним ідеалом він вважав людину з різнобічними знаннями та високими моральними якостями, здатну застосовувати знання в житті, цінувати мистецтво, особистість, проїняту любов'ю до праці. Такого ідеалу, за його переконаннями, можна досягти належним вихованням. Саме таке виховання повинен забезпечувати учитель, наділений найкращими рисами. Митець заперечував вирішальну роль спадковості у вихованні дітей, тому величезну роль надавав особі педагога, який і забезпечував підготовку майбутніх українців, що повинні були захищати Батьківщину [2, с. 43–45].

Активний борець за волю й щастя народу, Шевченко надавав великої ваги освіті й вихованню дітей, чим повинен займатись і педагог. У своїх творах описував, яким же повинен бути учитель, щоб виховати дитину чесним трудівником. Незважаючи на те, що Тарас Григорович не залишив якихось праць із педагогіки, його геніальні поетичні й прозові твори насичені проблемами навчання та виховання, несуть молоді виховний потенціал, спрямований на плекання національної свідомості, патріотизму, духовного

збагачення особистості; його бентежить духовна байдужість, примирення з рабським станом свого народу:

*Страшно впасти у кайдани.
Умирать в неволі,
А ще гірше спати, спати
І спати на волі... [7, с. 367].*

Народна школа, на думку Т. Г. Шевченка, має бути доступною для всіх дітей. У ній діти повинні одержувати міцні й глибокі знання, всебічно розвиватися. Рідна школа має задовольняти потреби свого народу і діяти на засадах народності.

Велику роль у народній школі поет надає саме особі вчителя, справу якого вважає найвищою мірою благородною, серйозною і корисною. Народний учитель самовіддано служить людям, своїй батьківщині, віддаючи і самого себе дітям. Саме таким педагогом був для Шевченка І. П. Котляревський, змальований ним у повісті «Близнець» [6, с. 78–81]. На противагу йому поет у багатьох своїх творах описує бездарних і обмежених учителів, які своєю нікчемністю не могли сприяти розвитку учнів. Частина з них були садистами, знущалися над дітьми і засобом стимуляції у них часто виступали тілесні покарання. Шевченко розумів, що, незважаючи на всі недоліки старої школи, систематичне використання в ній тілесних покарань, вона все-таки відіграла певну позитивну роль, сприяла поширенню освіти. Така позитивна оцінка звучить у поемі «Гайдамаки»:

*...мене хоч били,
Добре били, а багато
Дечому навчили! [7, с. 134].*

У різних формах він висловлював протест проти каральних методів виховання. Так, у повісті «Княжна» змальовує образ учителя-дяка Снегір'я, який, шмагаючи дітей різками, вимагав люто, щоб вони читали виразно п'яту заповідь. Навчання зводилося до того, щоб навчити дітей читати релігійні книжки і виховати їх в душі покори [7, с. 153–157].

Своєю багатогранною творчістю він славить сяйво знань, схиляється перед людською вихованістю й інтелектом, кланяється чемності, повазі до літніх людей, тужить і плаче над знедоленими дітьми, сирітками. Пророк і будитель Т. Г. Шевченко своїми творами стояв на сторожі людської душі, її високого рівня духовності. Більшість його творів є педагогічними настановами, педагогічною мудрістю [1, с. 15–18].

*Не дуріте самі себе,
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь.
(«І мертвим, і живим»...) [7, с. 351].*

Так міг сказати лише мудрий педагог, який чітко бачить і глибоко розуміє психологічні процеси в сім'ї, у навчальному закладі, у суспільному житті.

Однією з умов ідеального учителя, визначальну роль у вихованні патріотизму, любові до рідного народу, формуванні самосвідомості, на думку Т. Шевченка, має рідна мова. Вона є невмирущим виразником народних ідеалів, духовного збагачення:

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого.*

*А серце б'ється, ожива,
Як їх почує... [7, с. 95].*

На думку митця, справжній учитель повинен виділяти для себе лише три чинники формування особистості:

- задатки, набуті в дитинстві;
- система виховних впливів учбового закладу;
- вплив соціального середовища, яке оточує виховання.

Лише після врахування цих чинників можна правильно будувати навчальний процес, що опирався б на формування високоморальної особистості [4, с. 73–79].

Саме відповідно поглядів Тараса Григоровича можна простежити і визначити, якою ж на його думку, повинна бути постать учителя як втілення ідеалу. Найперше, це повинна бути людина високоморальна, справедлива, така, яка віддає усе і взамін нічого не потребує, така, яка прагне виховати у своїх учнів самостійність, відповідальність, стійкість до життєвих випробувань, тобто це людина, яка б навчила жити у світі чесно, шануючи своїх рідних, свою Батьківщину. Ідеальний учитель – це такий, для якого вчителювання – зміст життя, його основне бажання – бути потрібним; він повинен віддаватися процесу, не очікуючи нічого натомість. Це людина з багатогранними знаннями і високими моральними рисами, чесна, працьовита, добра, з почуттям гідності та громадянськості, яка здатна застосовувати свої знання в житті, вміє цінити мистецтво, любить працю, і повинна бути альтруїстичною, адже найперше такому педагогу цікавий процес, а не проміжні результати, йому повинні бути цікаві зміни дитини, такий учитель дивується й радіє цим змінам, бо ж дитина довіряє лише тому, хто дійсно цікавиться і переживає за неї [3, с. 97–102].

У творах Шевченка звучить також критика навчально-виховної практики станових закладів: кадетських корпусів, пансіонів та інститутів шляхетних дівчат. Зокрема у своєму щоденнику поет висловлював зауваження, наприклад щодо естетичного виховання. Так, про Нижегородський інститут шляхетних дівчат занотував: «Усе це погано, але ось що огидно. У залах інституту, крім лав та грізного зображення самодержця, жодної картинки, жодної гравюри. Де ж естетичне виховання жінки?» [5, с. 144–152].

Митець постійно висловлював прагнення поліпшити життя знедоленого народу, застосовуючи елементи етнопедагогіки у вихованні дітей, саме цим повинен займатись учитель, який буде вважатись хорошим, або ж ідеальним.

Тарас Шевченко високо цінував роботу педагога, вважаючи, що до неї слід допускати лише людей чесних, сумлінних. Відомо, що до заслання Кобзар і сам мав намір стати вчителем малювання у Київському університеті. Його було затверджено на посаді, але стати до своїх обов'язків учителя і вихователя він не встиг.

Висновки. Отже, Тараса Шевченка можна сміливо називати не лише народним, письменником, художником, але й педагогом. Його педагогічна спадщина адресована народу. В ній – роздуми про те, як просвітити український народ, як допомогти йому вибрати кращу долю, як виховати Людину в людині.

Але в основі будь-якого освітньо-виховного ідеалу Шевченка виступає працьовитість. Адже тільки в праці людина може знайти справжнє задоволення, і тому вона повинна посідати головне місце в житті кожного.

Тарас Григорович завжди відстоював думку, що освіта в початкових і середніх школах повинна відповідати реальним потребам життя й поєднуватися

з професійною підготовкою учнів. Він зробив чимало для розвитку освіти на Волині, за що його високо цінували. Водночас Шевченко був проти бездумного захоплення західноєвропейським просвітництвом («німецькою мудрістю»), що чітко простежується в поезії «І мертвим, і живим...»:

Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрость би була своя... [7, с. 351].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кіліченко О. І. Проблема особистості вчителя у творчості Т. Г. Шевченка / О. І. Кіліченко // Т. Г. Шевченко і Переяславщина : тези доп. і повід. наук.-теор. конф. – Переяслав-Хмельницький, 1990. – С. 15–18.
2. Коломієць В. В. Про освітньо-педагогічні погляди Тараса Шевченка / В. В. Коломієць – Дивослово. – 1996. – № 3 (469), березень. – С. 43–47.
3. Кононенко П. П. Тарас Шевченко – педагог / П. П. Кононенко // Шевченкознавчі студії : зб. наук. праць. – К., 1994. – С. 97–104.
4. Мазоха І. С. Т. Г. Шевченко про виховання громадянина / І. С. Мазоха // Т. Г. Шевченко і Переяславщина : тези доп. і повід. наук.-теор. конф. – Переяслав-Хмельницький, 1990. – С. 73–79.
5. Парфьонов М. І. Полум'яний педагог : Педагогічні погляди Т. Шевченка за «Букварем південноруським» / М. Парфьонов. – Освіта. – 2002. – С. 143–154.
6. Хрущ В. Д. Боротьба Т. Г. Шевченка за народну освіту // Т. Г. Шевченко і Переяславщина : тези доп. і повід. наук.-теор. конф. / В. Д. Хрущ. – Переяслав-Хмельницький : Рід. земля. – 1990. – С. 77–82.
7. Шевченко Т. Г. Зібрання творів. У 6 т. / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 2003. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – С. 95–367.

УДК 37.012

Марія Ткачук

ТВОРЧА СПАДЩИНА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ЗАСІБ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ ДОВКІЛЛЯМ

Стаття розкриває деякі аспекти проблеми ознайомлення дошкільників з довкіллям, зокрема увага зосереджується на творах Тараса Шевченка як ефективному засобу ознайомлення зростаючої особистості з довкіллям.

Ключові слова: зростаюча особистість, довкілля, твори Т. Шевченка для дітей.

Постановка проблеми. Ознайомлення дітей дошкільного віку з довкіллям – першооснова розвитку рідного мовлення, національної свідомості. Уведення зростаючої особистості в довкілля забезпечує природовідповідність розвитку дітей у процесі пізнання дійсності, наближує зміст освіти до природного, предметного та соціального довкілля і соціального середовища.

Ознайомлення дошкільників із довкіллям у сучасному дошкільному навчальному закладі має будуватися на засадах гуманістичної педагогіки, суб'єктно-діяльнісного підходу, принципово відмінного від застарілих педагогічних норм. Ключовим поняттям гуманістичної, особистісно орієнтованої педагогіки є свобода, помножена на відповідальність, що витікає з

ключової ідеї – виховання сводоспроективних спроможної людини, соціалізованої, що яскраво виявляє свою індивідуальність.

Сучасні дослідження (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Зайцевої, О. Кононко та інших) присвячені висвітленню ефективних засобів ознайомлення дошкільників із довкіллям, формування цілісної картини світу, що засвідчує актуальність заявленої проблематики. Саме тому процеси, які відбуваються сьогодні в системі освіти, зокрема дошкільній як початковій ланці, обумовили тему наукової розвідки.

Мета статті – висвітлити значення використання творчої спадщини Тараса Шевченка у процесі ознайомлення дітей дошкільного віку з довкіллям.

Виклад основного матеріалу. Згідно з довідковими джерелами, довкілля в широкому сенсі – це життєвий світ, що оточує дитину, в якому вона живе з перших днів свого життя, який вона пізнає і який дає їй можливість формувати образ свого «Я», себе як особистість.

Свого часу К. Ушинський наголошував, що мета виховання тісно пов'язана з культурою рідного народу, оскільки воно створене народом і засноване на народних засадах, має виховну силу, якої позбавлені системи, що ґрунтуються на абстрактних чи запозичених в інших народів ідеях: «...Основа виховання і мета його, а значить, і головний його напрям різні в кожного народу і визначаються народним характером, тому не можна запозичити чужого характеру і тієї системи, в якій виявляється характер».

На думку науковців, могутніми засобами ознайомлення дітей з соціальним довкіллям є народознавча робота з дошкільниками, яка передбачає розв'язання пізнавальних, навчальних, розвивальних, мовленнєвих і виховних завдань, зокрема, розширення знань дітей про Україну, її історію, культуру, природне багатство. Пізнавальні завдання реалізуються в пізнанні дітьми рідного краю, у них формуються перші наукові народознавчі та історичні поняття, закладається підґрунтя наукового мислення, національної свідомості, самосвідомості, а також і почуття патріотизму, що засновуються на їхньому інтересі до найближчого довкілля (сім'я, батьківського дому, рідного міста, села та інше), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними. Патріотизм як моральна якість має інтегральний зміст. З огляду на це, в педагогічній роботі поєднано ознайомлення дітей з явищами суспільного життя, народознавство, засоби мистецтва, практична діяльність дітей, національні, державні свята. Основними напрямками патріотичного виховання є:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- краєзнавство, ознайомлення з явищами суспільного життя;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;
- формування знань про людство.

Концепція дошкільного виховання в Україні (1993 р.), сповідуючи історичний підхід до патріотичного виховання дітей дошкільного віку, актуалізує його народознавчі, українознавчі та краєзнавчі напрями. На це орієнтують і різноманітні діючі програми дошкільного виховання.

Доцільним у патріотичному вихованні дітей дошкільного віку є використання творів художньої літератури, в яких йдеться про історію і сьогодення України, життя дітей і дорослих, красу і неповторність рідного краю.

З огляду на зазначене важко переоцінити використання творчості Т. Шевченка у процесі освітньої роботи з дошкільниками. Зокрема, у 1961 р. дитяча аудиторія отримала «Малий Кобзар. Вибрані поезії для дітей». У

«Малому Кобзарі» зібрано поезії, доступні сприйманню дитини. Найближчими для розуміння дитиною є поезії про дитинство і пов'язані з ним враження, картини природи зі змінами пір року, багатством барв і звуків, які будять у зростаючої особистості поета, художника, митця.

Тема природи належить до специфічних тем дитячої літератури. У багатьох віршах Т. Шевченка створені неперевершені за своєю майстерністю і виразністю картини природи, що сприймаються як втілення краси рідної землі, захоплюють багатством барв і звуків, викликають у дітей благородні почуття, виховують естетично, плекають почуття патріотизму, ознайомлюють з довкіллям.

Вплив пейзажної лірики Т. Шевченка пояснюється наявністю в ній глибокого ліризму. З-під його пера з'явилася лірична перлина «Садок вишневий коло хати», пройнята оптимізмом і вірою у творчі сили народу. Т. Шевченко створив поетичні картини рідної природи в різні пори року, дня і ночі, які відзначаються поетичністю, образністю, багатством мови, характеризуються винятковою теплою.

Неперевершені за своєю майстерністю й виразністю картини рідної природи поет створив у віршах «Тече вода з-під явора», «Ой діброво – темний гаю!», «Зацвіла в долині червона калина», «Сонце заходить, гори чорніють», у пейзажних уривках із поем: «По діброві вітер віє», «Зоре моя вечірняя», «Дивлюся, аж світає» та багатьох інших. У мініатюрі «Тече вода з-під явора» розкішна барвиста природа близька й знайома дітям – тут і калина, і верба з лозами, що схилились над водою. Пейзажний малюнок, що ґрунтується на зорових відчуттях, доповнюється звуковими образами.

У цій поезії, як і в багатьох інших на тему природи, Т. Г. Шевченко вдається до засобу персоніфікації, що робить її особливо близькою дитячому читачеві. У вірші «Ой діброво – темний гаю!» краса природи поетично мотивована закономірністю змін пір року. Використовуючи метафори поет створює влучні й образні характеристики діброви влітку, восени і взимку.

Висновки. Таким чином, Тарас Григорович Шевченко створив поетичні образи рідної Батьківщини – України, її природи, висвітлив історію народу, що відзначається багатством мови, образністю, характеризується ліризмом і теплою, тим самим виховуючи у дитини почуття патріотизму, любові до свого краю, що є визначальним у процесі закладання фундаменту особистості, формування первинної системи моральних цінностей. Особливе значення має творча спадщина Т. Г. Шевченка у процесі ознайомлення зростаючої особистості з довкіллям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. Методика ознайомлення дитяче з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ / А. Богуш, Н. Гавриш. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 408 с.
2. Дошкільна педагогіка: підручник / Т. І. Поніманська. – 2-ге вид., доповн. – К. : Академвидав, 2013. – 286 с.
3. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К. : Дніпро, 1987. – 639 с.
4. <http://kobzary.org/id17.htm><http://bookland.net.ua/author/204+Taras+Grigorovich+SHevchenko.html>

ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА НА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ТРУДОВОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкрито позитивні сторони впливу творчості Т. Г. Шевченка на формування в учнів трудової культури, окреслена її роль у житті сучасного школяра.

Ключові слова: трудова діяльність, трудова культура та виховання, Тарас Шевченко.

Постановка проблеми. З віків поневолення відроджується наша Україна. Кожна ділянка нашого суспільного життя вимагає від усіх громадян нашої держави самовідданої праці. Велике завдання і відповідальність у цій справі мала наша сучасна відроджена українська школа. Школа, як основна ланка у зв'язку нових поколінь, повністю відповідальна за нові загони трударів, виробничників, нову українську людину, позбавлену гнітючого вікового рабства. За таку школу нам треба боротися. Школа повинна виховувати національно свідомих громадян України. Важливе місце у вихованні кожного громадянина нашої держави як повноцінної особистості займає утвердження такого принципу, як працелюбність. Трудова активність, сформованість творчої працелюбної особистості, цивілізованого господаря формується як під впливом соціального середовища, так і в процесі трудового навчання і виховання, спрямованого на вироблення відповідних навичок та умінь професійної майстерності, готовності до життєдіяльності в умовах ринкових відносин.

В житті кожної людини є таке поняття як праця. Ще з дитинства батьки формували у дітей потребу, бажання і вміння працювати. В теперішній час постає проблема трудової зрілості випускників середньої школи, у відсутності в них прагнення до трудової діяльності; прагнення організувати працю на наукових засадах: проявляти творчість, забезпечувати плановість, добиватись раціоналізації, економії, тощо. Уміння використовувати набутий трудовий досвід у нових видах праці у різних умовах і ситуаціях; прояв активності й організаторських здібностей; забезпечення культури й естетики праці. Вплив на формування та розвиток в учнів трудової культури мають різні аспекти та чинники, зокрема середовище, де вони проживають, навчаються та виховуються. Надзвичайний вплив також має інформація, яку учні отримують протягом свого активного життя. Тому у центрі нашої досліджуваної проблеми є з'ясування особливостей впливу творчості Т. Г. Шевченка на формування трудової культури, розвиток трудового виховання кожного сучасного школяра.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із пріоритетних завдань національної системи освіти є формування особистості з високою культурою праці. Це пояснюється тим, що в нашій країні на сучасному етапі її розвитку дуже гостро постала проблема культури людини, невід'ємною складовою якої є культура праці. Підвищення її рівня є показником ступеня реалізації потенційних можливостей індивіда і дає змогу досягти у трудовій діяльності більш високих результатів, задоволення від яких стимулює людину до самореалізації, самовдосконалення, наполегливості та творчості. Подолати це протиріччя можна за умови формування в молоді високого рівня культури праці у процесі їхнього навчання в освітніх навчальних закладах. На це вказують багато науковців (Н. Бондарьова, В. Сидоренко, Г. Шевченко, Г. Терещук та

інші), які обґрунтовують особливу значущість такої роботи в умовах становлення нових соціально-економічних відносин у нашій державі, інтеграції її до Європейського Союзу, входження у світовий освітній простір.

Працьовитість, як вказує академік М. Стельмахович, виховується працею. Отже, поряд з науковим, педагогічно обґрунтованим трудовим вихованням істотне значення має використання надбань народної педагогіки, трудових традицій українців, мудрих хліборобів, а також прилучення учнівської і студентської молоді до глибокого пізнання та вивчення творчості наших українських письменників, громадських діячів, зокрема до творчості Т. Шевченка [5].

Мета статті полягає у визначенні та розкритті сутності й особливостей впливу творчості Т. Шевченка на формування у школярів трудової культури. Основним завданням нашої наукової розвідки є: дослідити роль творчості Тараса Шевченка у розвитку трудової культури учнів та розкрити систему його педагогічних поглядів на трудове виховання школярів.

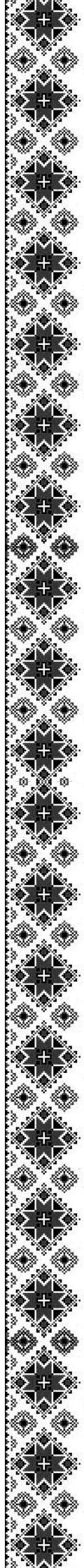
Виклад основного матеріалу. Поняття культури має ціннісне розуміння, тобто мається на увазі не лише досягнення людської діяльності, а також і якість цієї діяльності, її організації та результатів. У цьому значенні культура праці, як стійка система організації діяльності, характеризується не тільки тим, що робиться, але і як робиться, вона має критерій людського «виміру» тих чи інших досягнень, тобто прояву творчої сутності людини. На думку Ф. Щербака, – «Говорячи про культуру праці, ми завжди повинні з'ясувати, як відбиваються практичні наслідки праці та сама її організація на людині, чи є вони умовою і засобом виявлення її власних діяльних здібностей» [6, с. 5]. Адже, культура виявляє цілісну характеристику людини, тобто її інтегровані, поєднані в єдине ціле якості. З цієї точки зору культура праці є квінтесенція людських сил і здібностей у певній професійній діяльності.

Виховання культури праці реалізується у поєднанні професійного навчання працівника зі всебічною підготовкою до праці, формуванням морального відношення до неї. Праця сприймається не лише у дієвому розумінні, а і як людська цінність та спосіб реалізації творчого потенціалу й форма зв'язку працівника з колективом і суспільством. Поняття культури праці, поєднуючи різні елементи, носить інтегральний характер, передбачає декілька рівнів – від простих до більш складних. Останні пов'язані з найвищими формами морального розвитку людини, її творчістю та вихованням. Безперечно майстерність, як сукупність знань, умінь та навичок, на думку автора, складає перший «шар» культури праці, але ні кваліфікація, ні досвід, ні знання це ще не культура праці. Важливим моментом у процесі формування культури праці є бажання людини зрозуміти головну її сутність та полюбити цю працю усією своєю душею.

Доволі важко переоцінити роль Шевченкової спадщини в розвитку не тільки естетичної, а й трудової культури українців, зокрема дітей. Творчість Т. Г. Шевченка стала новим етапом трудового розвитку українського народу. Незважаючи на те, що Тарас Шевченко не працював у системі освіти й не мав творів, у яких би спеціально розглядалися педагогічні проблеми, тим не менше є підстави говорити про його значний інтерес до освітніх питань, а також про те, що в нього склалася певна система педагогічних поглядів.

Ряд дослідників звертали увагу на педагогічні погляди Тараса Шевченка, аналізували ті чи інші їхні аспекти. Більшість із них (В. Щурат, П. Зайцев, П. Потоцький, С. Сірополко, І. Коровицький, С. Стельмах, В. Яцюк, О. Федорук,

Н. Кузьменко, В. Яременко) зверталися до аналізу «Букваря». Й. Шемлей, Ф. Прийма, Г. Антонюк розглядали ставлення Шевченка до недільних шкіл. Ю. Ступак звертав увагу на використання Шевченком народної педагогіки. В цілому педагогічні погляди Шевченка розглядали С. Чавдаров, В. Доманицький та інші.

Тарас Шевченко – геніальний український поет, художник. У дитинстві дуже любив писати вірші, малювати, співати. Завжди захоплювався працьовитістю українського народу, уболював за його долю, мріяв бачити його щасливим. За тих часів це було майже не можливо! Доказом цього було його дитинство, бідна працьовита сім'я, зокрема мати, яку «нужда та праця» поклали в могилу, сестра Катерина. Проживаючи в жахливих умовах: сирота, без догляду, часто голодний і холодний, кріпак, з якого хто хотів, то і знущався. Але свого він досягав, бо у таких важких умовах знаходив спосіб займатися тим, що найбільше любив. І як би важко йому не доводилося, а від свого не відрікся, як не відрікся від рідної України, яку всім серцем любив. Творчість Кобзаря найпоказовіша серед усіх українських літераторів. Яких тільки тем не торкався Тарас Шевченко у своїх віршах: і про важке становище українського селянства, і про трагічну долю України, і про її історичне минуле. Не обійшов він і тему жіноцтва та праці. Багато творів Т. Г. Шевченка про сумлінну та невпинну працю, про любов та повагу до чесного працьовитого українського народу, та й саме життя поета вже є прикладом справжнього трудового виховання.

Тарас Шевченко вніс значний вклад в розвиток теорії трудового виховання. Він мріяв про створення справді народної школи, яка б давала дітям не тільки теоретичні знання, але і знайомила з токарною і слюсарною справою, з будовою сільськогосподарських знань. Про це вказувалось в проекті створення народних шкіл, який обговорювався на зборах Кирило-Мефодіївського братства, активним учасником якого був Т. Г. Шевченко. Робота Тараса Шевченка над складанням підручника для народної школи свідчить про його спроби внести в загально освіту елементи трудового виховання. Він, як і Г. С. Сковорода, К. Д. Ушинський, О. В. Духнович, І. Я. Франко, В. О. Сухомлинський, черпав безцінний досвід трудового виховання дітей і підлітків зі скарбів народної педагогіки.

Уся народна педагогіка ґрунтується на праці як першооснові життя суспільства. Про це свідчать прислів'я, пісні, крилаті слова, казки, приказки, ігри. Народ поетизував працю, надав їй природної ваги в житті.

«Щоб людиною стати, треба працювати».

«Без праці нема життя і собаці».

Народні традиції трудового виховання відображають жагуче прагнення батьків до того, щоб забезпечити якомога вищий рівень трудової підготовки дітей, збудити в молоді як психологічно, так і морально постійний потяг до праці, причому такий сильний, щоб вихователь соромився власного байдикування і обурливо ставився до ледарів і нероб, в умовах бездіяльності почував себе ненормально, та й навіть в уяві не припускав собі такого, що можна жити не працюючи.

Народна педагогіка знає, що дитині посильне і непосильне, бо в ній органічно поєднується життєва мудрість з материнською і батьківською любов'ю. Вона не боїться того, що праця втомлює, а лише знає, що праця не можлива без поту і мозолів, адже вона знає і чарівну силу праці. Тільки завдяки праці, в якій є піт, і мозолі, втома, людське серце стає чуйним, ніжним. Завдяки

праці людина стає здатною пізнавати навколишній світ серцем. Виховна сила праці настільки велика, що її важко переоцінити. Любов до праці, уміння працювати є найкращою спадщиною, яку можуть залишити батьки своїм дітям. І якщо в середовищі трудівників не існувало проблем батьків і дітей, то здебільшого завдяки тому, що їх згуртувала праця. Люди праці бачили в дітях свою майбутню зміну, своїх спадкоємців, помічників і годувальників. Гармонія – найвище мірило цінності людини; обравши своїм провідним гаслом принцип «Хто працює, той не їсть», народна педагогіка бореться за реалізацію його на практиці. Праця в ній є першоосною, необхідністю, обов'язком кожного. Праця створює людину. Вона є першоосною людського життя. Без праці не може існувати і розвиватися людське суспільство, вдосконалюватися людина, її здібності й природні задатки. У трудових родинах працюють всі без винятку, крім тяжкохворих. За розпорядком господарських робіт в українській селянській родині стежив батько. Він щодня за вечерею підсумовував, що зроблено протягом дня та давав завдання кожному членові сім'ї на наступний день. Вже з перших років батьки залучали дітей до посильної праці, у різних її видах, пов'язаних із самообслуговуванням, господарсько-побутовими потребами, участю в догляді за рослинами і тваринами, рукоділлі [3]. Така різноманітність дає змогу підтримувати постійний інтерес до трудової діяльності. Оскільки тут найбільше місце займає гра, то цей період трудового виховання називаємо ігровим. Взаємозв'язок праці з грою виявляється по-різному, гра відображає працю дорослих, елементи трудових дій відбиваються у грі, а ігрові моменти включаються в процес праці. У своїх іграх діти найчастіше відтворюють те, що спостерігають в родинному колі. Сільські діти, наприклад, «господарюють»: готують їжу, сіють, косять, збирають урожай, місять тісто й печуть хліб. Відображаючи в іграх трудові дії дорослих, діти проймаються любов'ю до їхньої праці.

Висновки. Отже, трудове виховання – це найважливіший елемент виховання людини. Праця виховала людину. Віковічне зростання людського роду вдосконалювало його, привело до вершин розвитку науки і техніки. Щоб дитина виросла повноцінним громадянином, з перших днів життя необхідно привчати її до праці.

Український народ відзначається великою працьовитістю. Свій досвід у вихованні нової людини, наш народ залишає у прислів'ях, піснях, приказках. Повернення до духовного коріння народу та світової педагогічної гуманістичної думки ставить у центрі нашої уваги особистість учня з його здатністю до розвитку та саморозвитку. Тому нашим обов'язком є заглиблюватися і вивчати неocenні, народні скарби творчості наших геніїв, зокрема негасимого Світоча – Тараса Шевченка. Його творчість найпоказовіша серед усіх українських літераторів і має безмежний вплив на формування у сучасних школярів культури праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будник О. Б. Педагогічні передумови виховання господарської культури школярів / О. Б. Будник. – Івано-Франківськ : Нова ера, 1997. – 236 с.
2. Домбровський С. В. Використання народознавчого матеріалу у трудовому вихованні молодших школярів : методичні рекомендації / С. В. Домбровський, Б. М. Ступарик. – Івано-Франківськ : ТзОВ, «Фоліант», 2005. – 554 с.

3. Концепція трудової підготовки школярів України. – К. : Освіта, 1993. – 215 с.
4. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : Радянська школа, 1985. – 191 с.
5. Щербак Ф. Н. Професійно-нравственная культура труда / Ф. Н. Щербак. – М. : Знание, 1985. – 64 с.

УДК 37.017

Ольга Цимбалюк

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

У статті розглянуто особливості педагогічної думки Тараса Григоровича Шевченка у контексті розвитку освіти та проаналізовано доцільність вивчення творів відомого поета у сучасних навчальних закладах.

Ключові слова: Тарас Шевченко, рідна мова, народна школа, освіта, жіноча освіта, український народ, інтелігенція.

Учітесь, читайте, і чужому
научайтесь, і свого не цурайтесь...
(Тарас Шевченко)

Чудові слова великого сина українського народу, що вважаються духовним заповітом для всіх та є своєрідною освітньо-педагогічною засадою великого поета. Ці рядки з відомого послання «І мертвим, і живим...» звернені до тогочасної інтелігенції. Тарас Шевченко зустрічався з «малоросійськими» дворянами, які засуджували кріпосництво, миколаївську реакцію. Значна більшість із них, здобувши освіту за кордоном, знаючи іноземні мови, маючи навіть домашні театри, все ж залишалися переконаними кріпосниками. Шевченко називає їх «землячками». Він добре знав, що більшість української інтелігенції відійшла фактично від своєї мови і культури й працювала в сфері культури російської.

Аналізуючи літературні джерела, можна дійти висновку, що Тарас Шевченко був високоосвіченою людиною, знав античну культуру, не уявляв життя без Байрона і Шекспіра, знав праці й діяльність французьких і польських істориків, а також історичних діячів слов'янських народів – Коллара і Шафарика.

Тарас Григорович Шевченко (1814–1861) не залишив якихось праць з педагогіки, але його геніальні поетичні й прозові твори насичені проблемами навчання і виховання, вони несуть молоді виховний потенціал, спрямований на плекання національної свідомості, патріотизму, духовного збагачення особистості.

Т. Г. Шевченко великого значення надавав патріотичному вихованню дітей. Його хвилювала потреба національної школи, він та глибоко пізнавав стан народної освіти на той час. У ряді поетичних творів («Наймичка», «І мертвим, і живим...»), повістях «Близнець», «Княгиня», «Прогулка с удовольствием й не без морали», «Щоденнику» та ін.) він започаткував педагогічні ідеї, які значно вплинули на формування педагогічної думки в Україні.

Перш за все просвітителю обстоював право свого поневоленого народу

на рідну школу, яка є засобом поліпшення життя народу, його пробудження й усвідомлення свого рабського стану. Народна школа, на думку Т. Г. Шевченка, має бути доступною для всіх дітей. У ній діти мають одержувати міцні й глибокі знання, всебічно розвиватися. Рідна школа має задовольняти потреби свого народу і діяти на засадах народності [4].

Велику роль у народній школі поет надає особі вчителя, справу якого вважає найвищою мірою благородною і серйозною. Народний учитель самовіддано служить людям, своїй Батьківщині. Саме таким педагогом був для Шевченка І. П. Котляревський, змальований ним у повісті «Близнець». На противагу йому поет у багатьох своїх творах описує бездарних і обмежених учителів, які своєю нікчемністю не могли сприяти розвитку учнів. Частина з них були садистами, знущалися над дітьми. Так, дяк Совгиря «бьет, бывало, а самому лежать велит, да не кричать, а не борзяся й явственно читать пятую заповедь. Настоящий спартанець».

Засуджуючи колоніальну політику в галузі освіти в Україні, Т. Шевченко закликав не до відчуження вітчизняної школи, а обстоював всебічну широку освіту української молоді.

Не дуріте самі себе,
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
І свого не цурайтесь.

У повчальному посланні «І мертвим, і живим...» Т. Шевченко звертається до земляків-інтелігентів, аби останні схаменулися і обстоювали народні права, служили трудовому люду. Він застерігає, що тих, хто зрікся свого народу, його історії, культури, мови, чекає зневага і осуд [1].

Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають,
Чужі люди проганяють.

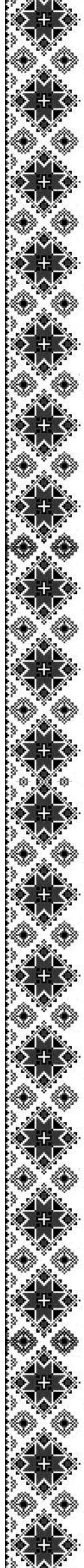
Ці слова є актуальними ще й у наші дні, коли відбувається процес духовного відродження та відновлення суверенної України.

Визначальну роль у вихованні патріотизму, любові до рідного народу, формуванні самосвідомості, на думку Т. Шевченка, має рідна мова. Вона є невмирущим виразником народних ідеалів, духовного збагачення.

Ставши охоронцем рідної мови, Т. Г. Шевченко закликав людей зрозуміти, пізнати усі сторони рідної мови, адже людина без любові до мови, якої навчала мати, не може бути вірною ні своєму народові, ні державі.

Поруч з правдивою історією свого народу, рідною мовою, які мають займати провідне місце в рідній школі, поет високо цінував і народну пісню. Пісня для Т. Г. Шевченка була невмирущим джерелом духовності народу, його історією, долею. У поетичній формі він відізвався про неї:

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де люди, наша слава,
Слава України.
Без золота, без каміню,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово [2].

Велику роль у вихованні дітей Т. Г. Шевченко надавав матері. Поет глибоко знав, як із благоговінням оспівана у фольклорі жінка-мати («Па сонці тепло, а біля матері добре», «Нема у світі цвіту яскравішого над маківочки, нема і роду ріднішого над матіночки», «Немає у світі такого краму, щоб купити маму» тощо). У поемі «Наймичка» Т. Г. Шевченко виявив себе співцем материнства, зворушливо розкривав силу материнської любові:

Дитя моє!
...Із самого неба
Долю виплачу сльозами
І пошлю до тебе.

Змальовуючи страждання матері-наймички, поет захоплюється святими материнськими почуттями, її подвижницькою працею і відданістю дітям, чим започаткував в українській педагогіці культ жінки-матері. У пізніших поезіях цю ідею він висловив так:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим...
... І перед нею помолюся,
мов перед образом святим...

Поета турбував стан жіночої освіти, коли більшість дівчат із селянських родин взагалі не вчилися, а дівчат-дворянок у привілейованих закладах вчили тільки світських манер, не розвивали їхній розум, духовність. Т. Г. Шевченко як гуманіст обстоює рівність хлопців і дівчат у навчанні, стоїть за надання жінці повноцінної освіти.

Високу оцінку надає поет родинному вихованню. У трудовій сім'ї, на його думку, діти зростають працьовитими, духовно багатими. Сім'ї мають створюватися на ґрунті любові, спільна праця є основою життя дорослих і дітей. Тому поет вчить молодь, особливо дівчат, обачності у коханні, застерігає від спокус, зради. Йому болить доля матерів-одиначок, дітей-безбатченків («Катерина», «Наймичка»). Твори Т. Г. Шевченка з цього циклу – це стогін народу над сплюндрованою долею, ствердження краси і величі українців засобами викриття їхніх катів різних мастей...[1].

Прогорнувши життєві сторінки Т. Шевченка, можна побачити, що в останні роки свого життя він намагався бути корисним рідній школі. Він радісно зустрів звістку про відкриття в Україні недільних шкіл і для них написав «Букварь южнорусский» (1861р.), який посідав одне з провідних місць в історії освіти і культури України.

«Буквар южнорусский» має такі розділи: азбука, склади, цифри, лічба, текстовий матеріал, на якому вчать читати. Його справедливо можна вважати новаторським, бо він значно відрізняється від букварів того часу (Шейковського, Гаццука, Золотова), що націлювали дітей на вивчення незрозумілих складів, назв, букв, і заохочує учнів до свідомого читання, осмислення прочитаного. Буквар містив фольклорні твори: приказки та прислів'я, народні думи, на яких Т. Г. Шевченко прагнув формувати юні душі майбутніх освічених співвітчизників.

Велика виховна сила Шевченкових творів є невичерпним джерелом у вихованні нових національно свідомих поколінь української молоді.

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що в літературі кожного народу, серед її великих творців, є поети, імена яких оповиті

невмирущою любов'ю і славою. Таким поетом українського народу є Тарас Шевченко, чия безсмертна спадщина – одна з найбільших вершин людського генія. Т. Шевченко – велетень духу, митець могутньої творчої сили, непримиренний борець проти будь-якого гноблення людини людиною. Поезія, мистецтво слова поєдналися в його творах з соціальною боротьбою і становлять з нею суцільний органічний сплав. Боротьбою за визволення народу, за соціальну справедливість і духовне розкріпачення мас Т. Шевченко здійснив найвище суспільне призначення поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Струманський В. П. «...учіться, брати мої...» Проблема всебічного розвитку людини в сім'ї педагогічних поглядів Т. Г. Шевченка / В. П. Струманський // Початкова школа, 1995. – №3. – С. 51–53.
2. Чавдаров С. Х. Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка / С. Х. Чавдаров. – К., 1953.
3. З. Федорук О. «Букварь южнорусский» Т. Шевченка : історіографія, проблема рецепції, ідеї / О. Федорук // Україна в минулому. – Київ-Львів, 1994.
4. Концепція національного виховання // Рідна школа. – № 6. – 1995, – С.18–25.
5. Коломієць В. Про освітньо-педагогічні погляди Тараса Шевченка / В. Коломієць // Дивослово. – 1996. – № 3. – С. 43–47.

УДК 84.111

Анатолій Янков

ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ТА СВІТІ

У статті автор розкриває Шевченкове слово в англomовному дискурсі та світі. Матеріали англійської шевченкіани мають неоднакову історико-літературну вартість. Наголошено, що англomовна Шевченкіана потребує державного сприяння і захисту.

Ключові слова: англійська шевченкіана, англomовні видання поетових творів, переклади поезії Т. Шевченка.

Найвизначніші письменники кожного народу належать водночас світовій літературі та людству. Англomовні переклади українського художнього слова – один із вагомих чинників нашого утвердження як нації у світовому літературному контексті.

До британської, американської та канадської літератур ім'я Т. Шевченка входить значною мірою паралельно і майже водночас, починаючи з кінця ХІХ століття.

Дотепер понад вісімдесят перекладачів намагалося донести Шевченкове Слово до англomовного читача. Були серед них як аматори, так і досвідчені перекладачі (Джон Вір, П. П. Селвер, А. М. Біленко), університетські професори-славісти (К. О. Меннінг, В. Кіркконел, видатні літературні особистості, зокрема Етель Ліліан Войнич та Віра Річ.

На жаль, дотепер відчувається, що переклади виконувалися спонтанно, без будь-якої науково-осмисленої програми. Матеріали англійської шевченкіани

мають неоднакову історико-літературну вартість, їх необхідно оцінювати критично, позаяк першочерговим завданням перекладача є якнайадекватніше відтворення думки й образів оригіналу.

На сьогодні вийшло друком чимало англomовних видань поетових творів, зокрема в Лондоні (1911, 1961), Джерсі-Сіті та Нью-Йорку (1961), Вінніпезі та Нью-Йорку (1961), Торонто (1961, 1964), Мюнхені (1961), Москві (1964, 1979), Києві (1977, 1988, 1989, 2001, 2007).

Майже всі Шевченкові віршові твори відтворено по-англійському, причому окремі твори мають по декілька інтерпретацій.

Приміром, поему «Тарасова ніч» та вірші «N. N.» («Сонце заходить, гори чорніють...»), «Минають дні, минають ночі...» перекладено сім разів, поезії «Думи мої, думи мої...» (1839), «Мені однаково, чи буду...», «І небо невмите, і заспані хвили...» мають по вісім англomовних перекладів, «Садок вишневий коло хати...» – одиннадцять, а «Заповіт» – двадцять три. Із 23 версій ЗАПОВІТУ англійською мовою наводжу кілька рядків лише трьох авторів для зіставлення:

«And in the great new family/ The family of the free/ In soft spoken kindly words/ Remember also me.» (John Weir);

«Then in that great family/ A family new and free/ Do not forget with good intent/ Speak quietly of me.» (Vera Rich);

«And my name in your great kindred/ Kindred free and new,/ Ye shall cherish, lest it perish, -/ Speak me fair and true.» (Paul Selver). Це зразки чудового перекладу.

Зверніть увагу, що в усіх варіантах перекладу зберігаються епітети – **ВЕЛИКИЙ, ВОЛЬНИЙ, НОВИЙ**.

А тепер для контрасту порівняймо з перекладом іншою мовою (французькою):

Et que dans la grande famille,/ Délivrée de ses chaînes,/ Avec des mots doux et paisibles/ De moi l'on se souviene.» (Anri Abril)

Лише один епітет лишився – **ВЕЛИКИЙ**. Так все-таки, яку ж сім'ю мав на увазі поет? Може, радянську? Він її не знав. І її вже нема. Може сім'ю, яка була до революції гідності? А може, прийдешню, яке ще буде? Ми всі не знаємо цього ще й зараз.

У цьому контексті варто зауважити, що твори далеко не всіх навіть добре відомих у світі поетів мають десятки варіантів перекладу українською та російською мовами (хіба що відомі 154 сонети Вільяма Шекспіра).

Безсумнівно, що чим більше перекладів, тим повніше сприймають читачі макро- та мікрообрази оригіналу.

Очевидно, вимагати від перекладача, що відтворив два-три поетові вірші, високого рівня адекватності – дуже важко. І, здається, недаремно з давніх-давен побутує думка, яка звучить так: *Traductōres traditōres sunt*, що означає *Перекладачі – зрадники*. В якійсь мірі так і є насправді, адже вся творчість поета – це певна цілісність, це певний образний світ, це певна алегоричність, яку слід відчутти й зрозуміти, а вже потім передати вербально (у словесній формі). Кожен переклад – це щось на зразок метаморфози (зміни форми) у поєднанні з перевтіленням (реінкарнацією). А перевтілення легше і можливе, коли світогляди, менталітет і світосприйняття автора та перекладача – близькі. Тоді можна і перевтілюватися і водночас залишатися самим собою, а це дуже важливо для творчої особистості.

Перший англomовний переклад поезії Т. Шевченка датується 1 березня 1868 р., коли політемігрант з України, православний священник і громадський діяч – Агапій Гончаренко (псевдонім Андрія Онуфрійовича Гумницького) – опублікував власний прозовий переклад уривків з поеми «Кавказ».

Гончаренків текст не може претендувати на переклад у сучасному розумінні цього терміна, але він має велике історико-літературне значення. Адже до англomовного читача вперше були доведені, приміром, такі Шевченкові слова:

У нас святу ю бiблiю читає / святий чернець i навчає, / що цар якийсь то свині нас/ Та дружню жiнку взяв до себе, / а друга вбив. Тепер на небi./ От бачите, якi у нас сидять на небi! Ви ще темнi./ Святим хрестом не просвiщеннi./ Унас навчiться!... В нас дери, дери та дай, / I просто в рай, / Хоч i рiдню всю забери!... ...За кого ж ти розiн'явся, Христе, сине божий? Насправдi це вбивчi своєю сатирою рядки, якi викривали облуднiсть царських манiфестiв, релiгiйних доктрин та офiцiйної преси.

Порiвняймо ще три-чотири концепти (називатиму їх по-англiйськи), якi взятi з англomовної версiї перекладу цiєї поеми: *With us, a priest the Bible reads/ And then to teach the flock proceeds/ About a king of ancient times,/ Who took to bed his best friend's bride/ And slew the friend he wronged besides../ Now he is in heaven! See the kind / We send to heaven! You are denied./ As yet our holy Christian light./ Come, learn from us! With us it's loot, / But pay the shot, // And straight to God./ And take your family to boot.*

А ось як передається рiзними авторами поняття i сенс українського слова *розiн'явся*:

John Weir: *For whom, Jesus, Son of God, then wert Thou crucified?*

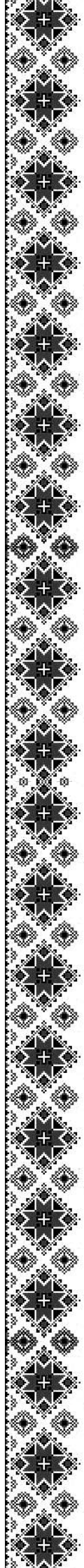
Vera Rich: *Why, then wast Thou crucified, Christ, Thou Son of God?*

Це приклади доброго перекладу, однак помiтно, що поскiльки переклад є категорiєю iсторичною, він все ж iнколи потребує перегляду, поновлення. Дiйсно, з одного боку, завдяки лексико-семантичним архаїзмам *wast, Thou* досить добре вiдтворенi рядки ...тобто форма i частково змiст. Але з iншого боку, активно-зворотна форма оригiналу – українського Шевченкового слова *розiн'явся* у цьому контекстi мiсткiша, емкiша, повнiша та багатша на конотацiї, асоцiацiї нiж пасивна форма *was crucified = був розiн'ятий*. Сам усвiдомлено пiшов на муки, зовсiм не є еквiвалентом кимось був замучений. У граматицi є дуже чiткi двi категорiї дiєслiв – активний i пасивний стан.

1876 роком датується перша окрема публiкацiя про Т. Шевченка в англomовнiй пресi: Джон Остiн Стiвенс – американський журналіст опублікував статтю «Шевченко – національний поет Малоросiї». У нiй Дж. Стiвенс дав неримований переклад поезiї «Садок вишневий коло хати./ Хрущi над вишнями гудуть, / Плугатарi з плугами йдуть./ Сiвають iдучи дiвчата./ А матерi вечерять ждуть...».

Навiть не вдаючись до скрупульозного розгляду усiх вiдмiнностей чотирьох варiантiв перекладу (вибраних для iлюстрацiї) прадавнього принципу *Idem non est idem – Одне й теж саме- не є константою*, не є постiйно одним тим самим, бо залежить вiд багатьох чинникiв, якi впливають на його сприйняття i розумiння людиною, кидається у вiчi, що *хата* – це не тiльки (*house – Vera Rich*), але i *hut – Iryna Zheleznova*) або навiть *cottage – Herbert Marshal*). Далi вiдповiдно *гудуть* (*hum, dance, wing (winging)*); *Плугатарi – the ploughmen from the furrows, the peasants from the field*; *iдучи дiвчата – the girls all wander, the young maids ...go, lassies as they pass.*

На початку ХХ віку серед перекладачів Т. Шевченка виділяється Етель Ліліан Войнич – англійська письменниця і композитор, авторка славнозвісного роману «Гедзь». У 90-х рр. Е. Войнич почала перекладати твори Т. Шевченка. Вона опублікувала власні переклади 156 поетових рядків. Е. Войнич – визначна літературна постать, обдарована поетично й музично. Вона мала нагоду пізнати й сприйняти Шевченків дух, бо і сама брала участь у виступах проти царату та була особисто знайома з І. Франком і М. Павликом.

Зауважимо, що в англійській мові, як аналітичній, актуальний лінгвістичний статус слів і словосполучень неможливо визначити без контексту через омонімію словоформ, лексичну омонімію, високорозвинену полісемію та так звані two-faced words – дволикі слова, типу to trip (завадити чомусь + мандрувати) або sunction (заборона чогось + дозвіл на щось).

Окрім цього, як зауважує відомий український мовознавець Р. П. Зорівчак, переклад творів українських поетів англійською мовою натрапляє на значні труднощі, пов'язані також зі стосунками між цими мовами як різноструктурними та такими, що перебувають у далекому генетичному зв'язку. Чим віддаленіші мови за особливостями своєї будови, тим більшими бувають втрати в перекладі художнього твору, і своєрідні (національні) мовні особливості вимагають тоді дбайливого збереження.

Е. Войнич зберегла багатство змісту і своєрідність стилю першотворів. Е. Войнич переклала поезії: «Минають дні, минають ночі...», «Заповіт», «Мені однаково, чи буду...», «Косар», «Минули літа молодії...». Найдовершеніші серед перекладів – «Заповіт», «Мені однаково, чи буду...». Безмежна щирість цих поезій проривається крізь переклад. Порівняймо: «Мені однаково, чи буде / Той син молитися, чи ні... / Та не однаково мені, / Як Україну злії люде / Присплять, лукаві, і в огні / Її, окрадену збудять... / Ох, не однаково мені!» – «I care no longer if the child / Shall pray for me, or pass me by. / One only thing I cannot bear: / To know my land that was beguiled / Into a death-trap with a lie, / Trampled and ruined and defiled... / Ah, but I care, dear God; I care!»

Ми були б нещирими, якби не віддали належне інтерпретаторам поезій Т. Г. Шевченка за радянської доби. Довершеними в багатьох відношеннях є переклади Ольги Шарце та чимало перекладів Ірини Железної. До прикладу, порівняймо рядки з відомого прологу «Зоре моя вечірняя»: «I хто знає, що діється / В нас на Україні? / А я знаю і розкажу / Тобі: й спать ляжу. / А ти завтра тихесенько / Богові розкажеш.» “Ah, who knows how matters are / Now at home in our Ukraine? / I do know. And I will tell you, / Sleep tonight shall be forgot, / And tomorrow you shall whisper / Everything I've said to God.» Без сумніву, – вірцевий переклад.

Оскільки у творах Т. Г. Шевченка багато національного, а національне завжди своєрідне, то найбільша складність перекладу Шевченкової поезії полягає в закодованій у ній мовній картині світу на рівні реалій (*бандура, китайка, чумак, вишиванка, кобзар, троїсті музики*), національних символів (*калина, барвінок*) і т. п.

Трапляються, звичайно, і так звані фразеологічні конгруенти (співпадання), типу *сіль землі* – *the salt of the earth*, *лизати патинки* – *to lick shoes*, *всю кров виссали* – *sucking out all my blood*, *в ноги (втікати)* – *took to his heels*, etc.

Пропоную низку розмаїтих прикладів реалій, різних фразеологічних одиниць, ідіом, зареєстрованих у багатьох творах Т. Г. Шевченка, та варіантів їх перекладу по-англійському. Так, у п'єсі НАЗАР СТОДОЛЯ один із персонажів – сотник Хома Кичатий вигукує: «Iш ти, мужичка! Куди кирну

гне! Стривай!». Ірина Железна перекладає: «*What airs she puts on!*». Вдалий переклад, на перший погляд, він перегукується із виразом «*se donner des airs*» – *триматися зарозуміло, бундючно*. Однак сарказм у тональності мовця все ж частково губиться.

В іншому епізоді п'єси той же Хома Кичатий каже до своєї доні – Галі: «А тим часом ти, Галю, не гуляй, в корці меду наливай та гостям *піднеси хліба солі*, проси з привітом і з ласкою». *Treat them to the best we have* (Zheleznova). Доречно було б при відтворенні змісту та конотацій цієї фразеологічної одиниці вдатися до покомпонентного калькування, можливо, навіть додавши виноску, – ними не треба зловживати, але й недоречно зовсім їх уникати. Дескриптивна перифраза перекладача знебарвила переклад, позбавила його живої душі. Це недопустимо, адже йдеться про переклад п'єси, де вимоги щодо відтворення побутового колориту оригіналу надто вагомими (йдеться про віковічну традицію).

І нарешті, ще один приклад того, як не слід перекладати. Це приклад повного ігнорування образної основи ідіоми-реалії побуту в перекладі. До етнографізмів належить фразеологізм *піднести гарбуза* з добродушно-насмішкуватими конотаціями – «відмовляти тому, хто сватається». Цей фразеологізм виник на основі поширеного звичаю при заручинах (замість свого хліба дівчина клала на стіл печеного гарбуза. «Гляди ж, Галю, не піднеси гарбуза», повчає батько доню. У перекладі ж тільки натяк, щоправда досить суттєвий: «*So, don't you say no when they ask you if you are willing to marry*».

Не можна оминати і проблем перекладу англійською мовою поетичних творів, зокрема поеми Катерина.

У Тараса Григоровича Шевченка в цій поемі читаємо:

«*Не слухала Катерина ні батька ні неньки*». Від того, як буде порушено і змінено порядок слів в українській версії цього речення – думка не зміниться.. А натомість, у перекладі достатньо допустити так звану синтаксичну кострубатість, і ми вже отримуємо: «*Her parents didn't heed young Katerina's words*». (Джон Віп)». Тобто, зміст речення абсолютно протилежний.

Є й інші ще не вирішені перекладацькі проблеми, які істотно ускладнюють сприйняття Шевченкового слова носіями англійської мови. У цій же поемі («Катерина») знаходимо такі рядки: «*Стане собі під калину, / Заспіває Гриця...*» Перекладач дуже вдало вживає англійський еквівалент для віддзеркалення поняття калина весною = в цвіту – *the snow-ball tree*, а не *guelder rose* = калина восени = вкрита червоними ягодами (і у французькій мові це – *boule-de-neige*, і у німецькій – *Schneeball*, бо дерево нагадує велику кулю, яка вкрита білим цвітом, немов снігом). Значно складніше, щоб не сказати майже неможливо перекласти, передати зміст словосполучення *заспівати Гриця*. Це ж потрібно не просто перекласти, а перекласти так, щоб читач збагнув суть, душу української пісні «*Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці...*». У перекладі ж ми виявляємо всього навсього словосполучення *mournful song*: «*She stands beneath the snow-ball tree and sings such mournful song...*». Отже, *заспіває Гриця* – це *sings such mournful song...* Але ж тужливими, сумними *mournful* є сотні, якщо не тисячі українських пісень, які починаються в тому числі і на «Ой...».

Цікавими і вдалими у фонетичному відношенні є рядки з поеми «Катерина» про важливе значення думки односельців, спільноти людей одного регіону про будь-яку людину. І дотепер у сільській місцевості та й у містах ще, на щастя, можна почути фразу «А що люди скажуть?». У названій поемі

читаємо: «*А жіночки лихо дзвонять, матері глузують./ Що москалі вертаються та в неї ночують.*» = «*The village gossips meanwhile hissed: /A girl of ill repute.*» Звук [s] дуже добре передає перемивання, полоскання чужих кісточок, тобто осуд чужого життя злими язиками, що дуже нагадує зміїне зловісне сичання.

Або ж «...*пішов москаль в Туреччину; Катрусю накрили./ Незчулася, та й байдуже, що коса покрита.*» Здається на цей раз перекладач (Джон Вір – Іван Вив'юрський) впорався з труднощами передачі українських реалій, пов'язаних із традицією покривати хусткою голову нареченій (особливо на другий день весілля), щоб усі люди знали, що дівчина вже стала молодницею. Щоправда, зробив він це, вдавшись до розгорнутого опису цієї традиції. Він пише: «*Her Moscovite went off to war, and she remained at home./ A kerchief over her braids they placed to show she is not a maid.*»

Ще не розв'язаною до кінця проблемою для перекладачів творів Т. Г. Шевченка є зменшувально-пестливі форми слів (власних імен, тощо). Такі рядки як: «*Полюбила москалика як знало серденько. Полюбила молодого, в садочок ходила...*» в перекладі виглядають так: «*She fell in love with all her heart forgetting all the world/ The orchard was their trusting place.*» Як бачимо, слово *москалик* взагалі відсутнє, а слово *heart* – це ж не *серденько*, та й *orchard* чи *garden* теж не *садочок*.

Попри різні труднощі перекладу та інші перешкоди відродно констатувати, що твори Т. Г. Шевченка англійською мовою дедалі частіше і частіше з'являються в англійських країнах. Зроблено чимало для сприйняття Шевченкового Слова англійськими літературами, і загалом здобутки англійської поетичної Шевченкіани – вагомі та відчутні. Однак, все це зроблено завдяки окремим ентузіастам і патріотам.

Саме такою була англійська письменниця і перекладач Віра Річ. Апофеозом її вірності та відданості творчості нашого Кобзаря є заповіт, згідно з яким урна з її прахом похована в українській землі, на Дніпровських кручах, поруч з могилою Т. Г. Шевченка в Каневі.

Вочевидь, думи і думки Т. Г. Шевченка самі прокладуть дорогу до умів і сердець носіїв англійської мови, однак у цілому англійська Шевченкіана потребує державного сприяння і захисту.

На завершення дозвольте ще раз звернутися до погляду Тараса Григоровича. Саме такий погляд надихнув на рядки:

*Поглянь, Кобзарю, на Вкраїну милу!
Такою бачив ти її у снах?
Пороздавав народ свій хист і силу,
В зажурі ходять люди по ланах.
Шукають правду не в своїй землиці.
Вона і там до їхніх рук не йде.
Яка там щирість!? Ідоли дволиці.
Своя рука – усе собі й кладе.
Не носять хлопці наші вишиванки –
Десь-хтось – з поваги, інколи- з нудьги.
Нудні дівицям давні забаганки...
Нові мірила – то й нові торги!
Не всі нащадки спритні і тямущі
Твої читають мудрі сторінки.
Пророче ж слово – гостре і цілюще*

*Здоровить, вчить і гріє крізь віки.
Не та земля, не тії люди!
Садки вишневі де-де зостались...
Одна надія – воля в краї буде
І доля – краща, ніж була колись.
Вдивляйсь, Кобзарю, в Україну милу!!!*

УДК 78.03

Надія Супрун-Яремко, Богдан Яремко

МУЗИЧНА ШЕВЧЕНКІАНА ГНАТА ХОТКЕВИЧА

У статті розкрито питання музичної шевченкіани Гната Хоткевича. Розгляд друкованих зразків музичної творчості Гната Хоткевича в галузі шевченкознавства переконливо засвідчує їх пізнавальну й неминущу науково-мистецьку цінність.

Ключові слова: Українські митці Т. Шевченко і Г. Хоткевич, солоспіви, хорова музика, друковані зразки музичної творчості.

Тарас Шевченко і Гнат Хоткевич (1877–1938) – два імені, одне з яких – ім'я геніального поета, засновника нової української літератури й нового етапу в історії українського та російського живопису та графіки, друге – видатного письменника, вченого, музиканта, культурного діяча, який брав активну участь у створенні національного обличчя української культури ХХ ст. і загинув під час сталінських репресій в 1938 р. Представники різних соціально-історичних епох і масштабів таланту, Т. Шевченко і Г. Хоткевич згадуються поруч, що пояснюється об'єктивними причинами, пов'язаними з тими прогресивними ідеями і традиціями художньо-морального феномену українського спадкоємного міжнаціонального та національного універсалізму, що були закладені у XVIII ст. великими українськими просвітителами – Феофаном Прокоповичем (1677–1736) і Григорієм Сковородою (1722–1794) – та продовжені Тарасом Шевченком, Іваном Франком, Борисом Грінченком, Агатангелом Кримським, Гнатом Хоткевичем та іншими діячами нового часу.

Українські митці, зокрема Т. Шевченко і Г. Хоткевич, будучи яскравими представниками різночасових періодів у розвитку національної духовності, своїми діяннями творили, збагачували і утверджували своєрідний „ланцюг” у безперервному духовному процесі, який є сутністю цілісної української культури. Більш конкретна підстава, що дозволяє поєднувати імена Тараса Шевченка і Гната Хоткевича, торкається постановки питання: який внесок зробив Г. Хоткевич у музичну Шевченкіану? Відповіді на поставлене питання й присвячена наша стаття.

Упродовж всього 40-річного творчого шляху Г. Хоткевич досліджував, художньо втілював і популяризував життя й спадщину Великого Кобзаря, зокрема як композитор і організатор музичної справи у його рідному Харкові. Ось деякий перелік тематичних концертних заходів, які він влаштовував із художніми колективами: з Харківським Національним хором – концерти «Музичний паралелізм» (критично-порівняльний показ творів різних українських композиторів на один Шевченків текст), «Історичний розвиток композицій до поезії Т. Шевченка» (творчість народна, анонімна, долисенківської, лисенківської та сучасної діб); з художньо-вокальним квітетом – «Концерт пам'яті

Шевченка», який у 1922 р. повторив програму першого вечора, присвяченого поетові, що відбувся у 1862 р. в Харківському університеті; *«Концерт пам'яті Шевченка»*, влаштований 10 березня 1924 р. в Харківському драмтеатрі ім. Т. Шевченка («Березиль») за участю хору з 300 осіб під керуванням Г. Хоткевича.

Дослідження композиторської спадщини Г. Хоткевича, зокрема солоспівів і хорів на слова Т. Шевченка, становить певну складність. По-перше, тому що Хоткевич не мав офіційної музичної освіти (був інженером-технологом). По-друге, через мізерну кількість друкованих за життя композитора музичних творів (28 із 400 рукописних). Серед цих останніх – 7 солоспівів і 8 хорів на слова Т. Шевченка, кожний з яких у 1930-х рр. «знаходив» своїх виконавців з-поміж представників кращих артистичних сил Харкова.

Музичні здібності Хоткевича виявилися в ранньому дитинстві і далі безперервно розвивались і збагачувались, але не в музичних закладах, а переважно в середовищі народних музикантів, зокрема незрячих кобзарів. Автобіографічні відомості свідчать, що в роки учнівства (Харківське реальне училище) і студентства (Харківський технологічний інститут) він вчився гри на скрипці у приватного вчителя і навіть самостійно силився розучувати «Крейцерову сонату» Л. Бетховена. Музично-творче мислення Хоткевича, таким чином, формувалося під впливом потоку фольклорного матеріалу з його всеохоплюючою доцільністю, а розширенню творчих можливостей і розвитку художнього смаку сприяло вивчення класичної вітчизняної та зарубіжної музики. Прекрасну, хоча і недовгу школу композиторського професіоналізму Хоткевич пройшов у 1899 р. під керівництвом М. Лисенка, коли тимчасово звільнений з інституту за участь у студентських політичних заворушеннях подорожував з його хоровою капелюю як бандурист-соліст. Розвинена художня інтуїція, творче спілкування з народними музикантами і М. Лисенком, значні досягнення в кобзарському виконавстві та науково-теоретичних дослідженнях українського народного і професійного мистецтва – усе це давало можливість правильно орієнтуватися в питаннях музичної форми, гармонії, поліфонії, координації музичних і поетичних структур. Композиторський професіоналізм Г. Хоткевича, який найповніше і своєрідніше виявився в творах на слова Т. Шевченка, демонструє живе й творче використання величезних і глибинних знань автора в галузі українського пісенного та інструментального фольклору. Детальніше розглянемо музичну шевченкіану Хоткевича-композитора.

Солоспів *«У гаю, гаю вітру немає»* створений на слова початкового уривка розділу *«Титар»* з героїчної поеми Шевченка *«Гайдамаки»*, *«Сонце гріє, вітер віє»* – на слова вірша *«На вічну пам'ять Котляревському»*, *«Тополя»* (*«По діброві вітер віє»*) озвучує текст вступного фрагменту з однойменної балади Т. Шевченка, в основу якої покладений соціально-конфліктний романтичний сюжет народного повір'я про перетворення дівчини в дерево. *«Минає неясний день мій»* написаний на текст другої строфи з поеми *«Невольник»*. В основу солоспіву *«Ой не п'ються пива-меди»* покладений типовий для низки чумацьких пісень мотив умираючого в степу від епідемії молодого чумака. Солоспів *«Чи винна голубка»* створений на текст уривка з романтичної балади Шевченка *«Причинна»* і є вільною обробкою народної пісні *«Така її доля»*.

Солоспів *«Ой я свого чоловіка»* – соціально-побутовий твір, в якому музично-поетичними засобами відтворюється драматична сценка з життя кріпацької сільської родини. Вірш, як і музику солоспіву, умовно можна поділити на два контрастні семантичні розділи: в першому (I, II, III куплети) оповідь ведеться від імені легковажної жінки – дружини і матері, – яка відправила до Криму свого

чоловіка-чумака і сильно загуляла; в другому (IV, V, VI куплети) відтворюється картина повернення чоловіка і розмова його з голодними й недоглянутими дітьми. Уміле вживання формують формуючих принципів західноукраїнського народномузичного мистецтва, зокрема коломийки, стало органічною сутністю композиторського мислення автора-слобожанина, а його солоспів «*Ой я свого чоловіка*» – одним зі зразків втілення цих принципів у вокальній творчості. Глибока внутрішня драматургічна єдність поетичних і музичних структур, спільність мелодико-інтонаційного матеріалу роблять цей твір Г. Хоткевича близьким до стислої й цільної оперної сцени з конкретними особистими стосунками діючих осіб у динамічних умовах соціально трактованої ситуації.

Чільне місце у композиторській творчості Г. Хоткевича займає хорова музика. Прекрасний знавець національного гуртового співу, організатор і керівник багатьох хорових і ансамблевих колективів, композитор створив велику кількість творів хорового мистецтва, з яких, на жаль, лише десять були надруковані. Серед цих останніх – вісім на слова Т. Шевченка, а саме: одноголосі «*Тече вода*», «*Зоре моя вечірняя*», «*Наш отаман Гамалія*», «пейзажний» мішаний хор без супроводу «*Защетава жайворонок*», що озвучує текст фрагменту з балади Шевченка „*Причинна*”, мішаний чотириголосий хор «*Ой діброва – темний гаю*», мішаний, з фортепіанним супроводом хор «*Попід горою яром, долом*» (Харків: Книгоспілка, 1927), мішаний хор з фортепіанним супроводом «*Рече та стогне Дніпр широкий*».

«*Садок вишневий коло хати*» – триголосий однорідний хор у супроводі фортепіано на текст однойменного вірша Т. Шевченка, в якому відтворюється ідилічна картина весняного вечора в українському селі. Уся в цілому хорова мініатюра є зразком надзвичайно тонкої, ніжної кантиленної лірики, пройнятої інтонаціями вальсової пісенності, що нав'язні, очевидно, близькою ритмоінтонаційною будовою народних варіантів пісень на цей Шевченківський текст.

Розгляд друкованих зразків музичної творчості Гната Хоткевича в галузі шевченкознавства переконливо засвідчує їх пізнавальну й неминущу науково-мистецьку цінність. Адже на фоні соціальних катаклізмів початку ХХ ст., а пізніше – загального культурного підйому в умовах жорстокого адміністративно-репресивного періоду 1920–1930-х рр. потужна й різнобічна діяльність митця була спрямована на вільний розвиток української духовності та робила посильний внесок у єдиний актив художньої шевченкіани.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хоткевич Гнат. Федькович і Шевченко // Червоний шлях. – Харків, 1924. – № 10. – С. 174–215.
2. Хоткевич Гнат. Чим Шевченко великий? // Твори : в 2-х т. – Київ : Дніпро, 1966. – Т. 1. – С. 439–454.
3. Хоткевич Гнат. Тарас Шевченко : повість. – Львів : Каміняр, 1966. – 279 с.
4. Хоткевич Гнат. Тарасик : перша книга біографічної тетралогії / Ред.-упоряд. А. Перерва; відповідальний за випуск П. Черемський. – Харків : ІВК „Балаклійщина”, 2002. – 592 с.

**Роботи
спільної студентсько-викладацької
виставки, приуроченої
200-літтю від дня народження
Тараса Григоровича Шевченка**

Копія І. Д. Гарасевич 1959 р. «Т. Г. Шевченко на Замкові горі»

*Починок Тетяна, студентка 51-Р групи
мистецького факультету*

Копія І. Д. Гарасевич 1974 р.
«Т. Г. Шевченко в підземеллях Кременецької фортеці»

*Медвідь І., Осецька М., Дудь Т.
студенти 51-Р групи мистецького факультету*

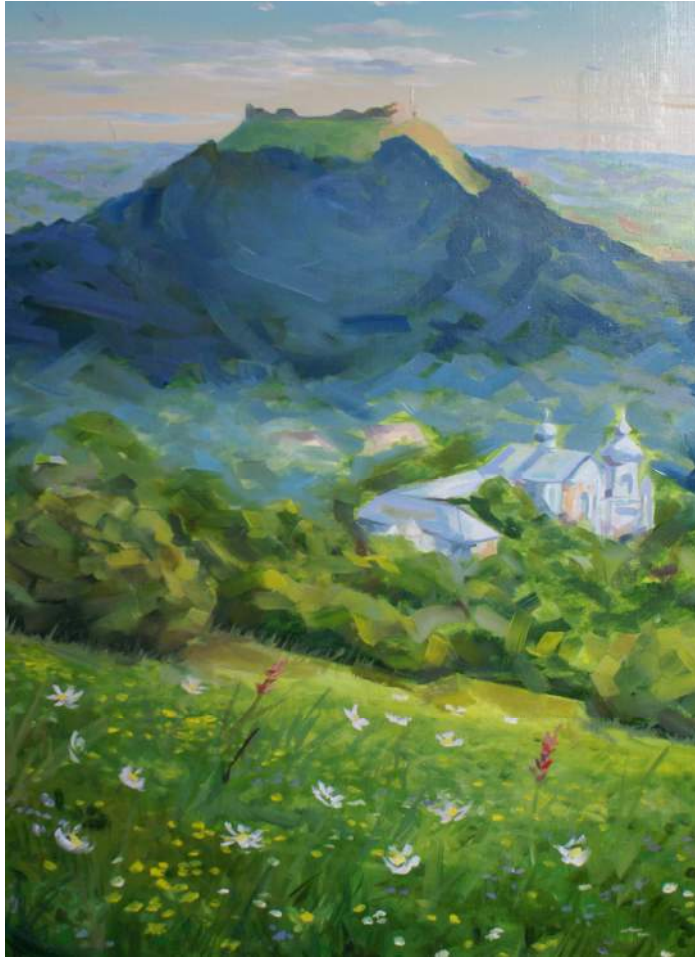
«Т. Г. Шевченко на базарі в Кременці у 1846 р.»
копія Ю. Симонович

*Ягнич Олена, студентка 51-Р групи
мистецького факультету*

«Т. Г. Шевченко в гостях у Варнака»
копія І. Д. Гарасевич 1963 р.

*Ковальчук Наталія, студентка 51-Р групи
мистецького факультету*

Радуйся, ниво неполитая!
Радуйся, земле не повитая
Квітчанім злаком! Розпустись,
Рожевим крином процвіти!

*25 марта 1859,
С.-Петербург*

*Трачук Юлія, студентка 51-Р групи
мистецького факультету*

Портрет Тараса Григоровича Шевченка

*Дмитрук Ірина, студентка 51-Р групи
мистецького факультету*

Одружились небожата.
Дивувались люди.
Як то вони, ті сироти,
Жить на світі будуть?

*Починок Тетяна, студентка 51-Р групи
мистецького факультету*

Стоїть в селі Суботіві
На горі високій
Домовина України,
Широка, глибока.
Ото церков Богданова.
Там-то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився

*21 октября 1845,
Марьинское*

*Літвінчук Ольга, студентка 51-Р групи
мистецького факультету*

Реве, свище заверюха,
По лісу завило;
Як те море, біле поле
Снігом покотилось.

1838, С.-Петербург

*Синенький Дмитро, викладач кафедри образотворчого мистецтва та
методики його викладання*

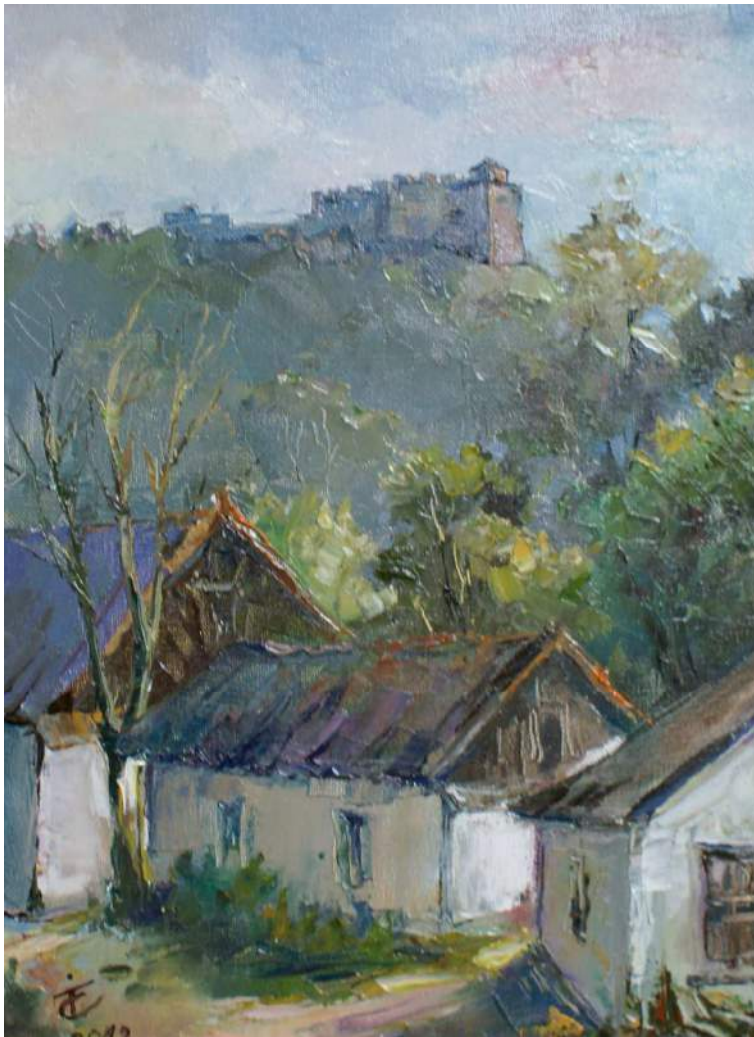

Ой одна я, одна.
Як билиночка в полі,
Та не дав мені бог
Ані щастя, ні долі.

*між 17 квітня і 19 травня 1847,
С.-Петербург*

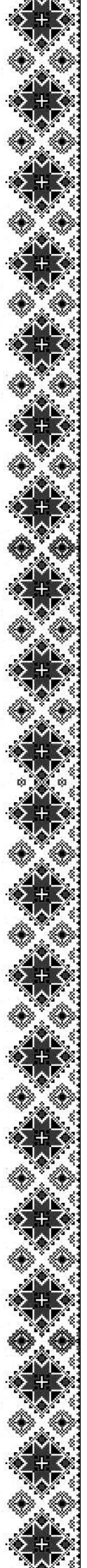
*Панфілова Олександра, кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри образотворчого мистецтва та
методики його викладання*

Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насаджу;
Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов крالیю, посаджу

*15 февраля 1861,
С.-Петербург*

*Ткачук Світлана, асистент кафедри
образотворчого мистецтва та
методики його викладання*

Минули літа, а село
Не перемінилось,
Тільки пустка на край села
Набік похилилась.

*між 19 і 30 травня 1847,
С.-Петербург*

*Ткачук Світлана, асистент кафедри
образотворчого мистецтва та
методики його викладання*

...Вітер тихий з України
Понесе з росю
Мої думки аж до тебе...
Братньою сльозю
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш...
І могили, степи, море,
І мене згадаєш.

18 ноября 1845 в Переяславі

*Гуменюк Богдана, асистент кафедри
образотворчого мистецтва та
методики його викладання*

серія медальйонів, присвячена Кременеччині

Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде.
Розкуються незабаром,
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!
І потече сторіками
Кров у сине море...

14 декабря 1845
Вьюница

Схаменіться, недолюди,
Діти юродиві!
Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну...

14 декабря 1845, Вьюница

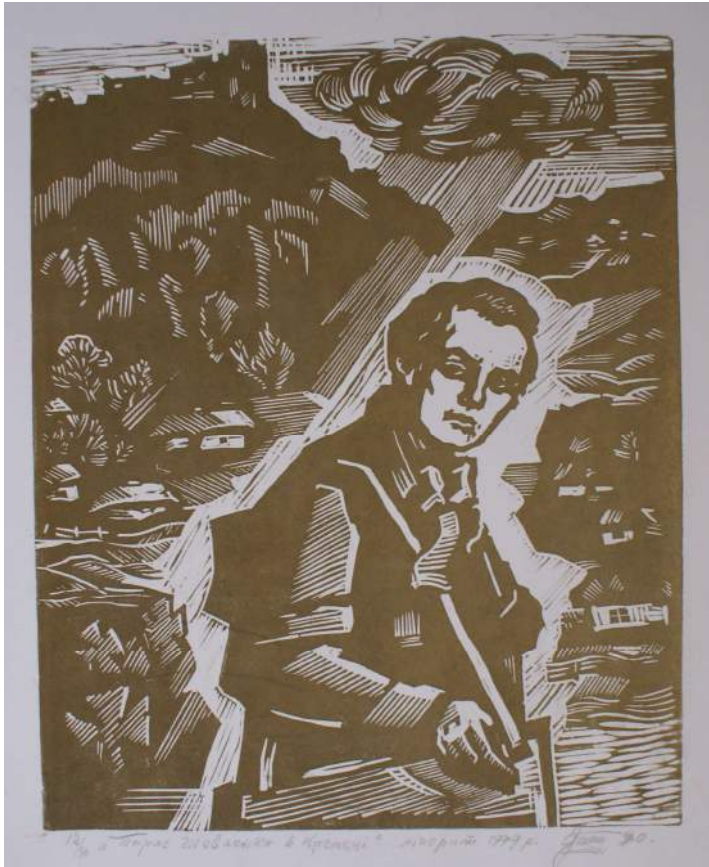
*Удін Євген, заслужений художник України,
член Національної спілки журналістів України та
член Національної спілки художників України,
старший викладач кафедри образотворчого
мистецтва та методики його викладання*

І живе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невичірній
Тихо засіяє...
Обніміться ж, Брати мої,
Молю вас, благаю!

14 декабря 1845, Вьюница

*Омелян Ярослав, заслужений художник України,
старший викладач кафедри образотворчого
мистецтва та методики його викладання*

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи як за горою сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає.

1847, Оренбург

*Омелян Ярослав, заслужений художник України,
старший викладач кафедри образотворчого
мистецтва та методики його викладання*

Ой діброво – темний гаю!
Тебе одягає
Тричі на рік... Багатого
Собі батька маєш.
Раз укриє тебе рясно
Зеленим покровом, –
Аж сам собі дивується на свою діброву...

15 січня 1860, С.-Петербург

*Волянюк Наталія, асистент кафедри
образотворчого мистецтва та
методики його викладання*

Волянук Наталія, асистент кафедри образотворчого мистецтва та методики його викладання

І сниться сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.

*Шевчук Олена, студентка 51-Р групи
мистецького факультету*

І досі сниться: під горою,
Між вербами та над водою,
Біленька хаточка.

*Братусь Лариса, студентка 61-Рз групи
мистецького факультету*

Вітер віє-повіває
По полю гуляє.
На могилі кобзар сидить
Та на кобзі грає...

1839, С.-Петербург

*Мартинюк Олександр, студент 41-Р групи
мистецького факультету*

Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпочуться качаточка
Помеж осокою.

7 ноября 1860, С.-Петербург

*Сотнічук Віта, студентка 51-Р групи
мистецького факультету*

І барвінком, і ругою,
і рястом квітчає
Весна землю, мов дівчину
В зеленому гаї

1845, Марьинское

*Король Сніжана, студентка 43-Рз групи
мистецького факультету*

Відомості про авторів

Артемов І. – магістр психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Барабанюк І. – студентка 21-ДПК групи педагогічного факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Безноско Ю. – магістранта української філології Рівненського державного гуманітарного університету.

Бодруг Н. – викладач педагогічного коледжу Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Братусь Л. – студентка 61-Рз групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Волянюк Н. – асистент кафедри образотворчого мистецтва та методики його викладання Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Гануліч О. – студентка 11-Н групи факультету іноземних мов Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Гембік Н. – студентка II курсу іноземної філології Рівненського державного гуманітарного університету.

Гуменюк Б. – асистент кафедри образотворчого мистецтва та методики його викладання Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Дмитрук І. – студентка 51-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Дубровський Р. – викладач педагогічного коледжу Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Дудь Т. – студентка 51-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Калюжна І. – студентка II курсу факультету іноземної філології Рівненського державного гуманітарного університету.

Ковальчук Н. – студентка 51-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

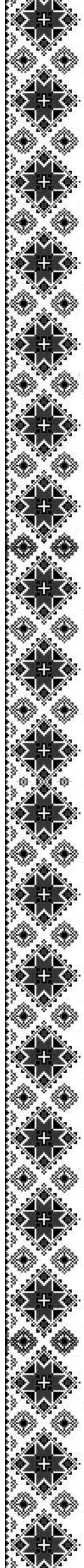
Козачук В. – студентка II курсу факультету іноземної філології Рівненського державного гуманітарного університету.

Константинова Т. – студентка VI курсу Інституту соціально-педагогічної та корекційної освіти Бердянського державного педагогічного університету.

Король С. – студентка 43-Рз групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Крижна А. – студентка 21-СП групи педагогічного факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Лазута Н. – студентка 31-ДП групи педагогічного факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Літвінчук О. – студентка 51-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Ломакович А. – кандидат фізико-математичних наук, професор, ректор Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Луб'янова А. – асистент кафедри дошкільної освіти Інституту соціально-педагогічної та корекційної освіти Бердянського державного педагогічного університету/

Макаренко О. – студентка 31-Н групи факультету іноземних мов Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Мартинюк О. – студент 41-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Медвідь І. – студентка 51-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Мишко К. – студентка 31-Н групи факультету іноземних мов Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Морозюк О. – студентка 11-ДПК групи педагогічного факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Омелян Я. – заслужений художник України, старший викладач кафедри образотворчого мистецтва та методики його викладання Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Осецька М. – студентка 51-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Панфілова О. – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого мистецтва та методики його викладання Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Починок Т. – студентка 51-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Редько Н. – студентка 32-ДПК групи педагогічного факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Савчук Л. – студентка III курсу педагогічного інституту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Силка О. – студентка 41-СП групи педагогічного факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Синенький Д. – викладач кафедри образотворчого мистецтва та методики його викладання Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Скакальська І. – доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри суспільних дисциплін Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Сотнічук В. – студентка 51-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Таборовець Я. – студентка факультету іноземної філології Рівненського державного гуманітарного університету.

Тарасюк Л. – студентка III курсу педагогічного інституту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Тернова О. – студентка 31-СП групи педагогічного факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Ткачук С. – асистент кафедри образотворчого мистецтва та методики його викладання Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Ткачук Ю. – студентка 51-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Ткачук М. – студентка 21-ДПК групи педагогічного факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Удін Є. – заслужений художник України, член Національної спілки журналістів України та член Національної спілки художників України, старший викладач кафедри образотворчого мистецтва та методики його викладання Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Хронюк В. – студентка 31-ТО групи природничо-технологічного факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Цимбалюк О. – викладач педагогічного коледжу Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Шевчук О. – студентка 51-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Ягнич О. – студентка 51-Р групи мистецького факультету Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Янков А. – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Яремко Б. – кандидат мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри гри на музичних інструментах та хореографії Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Випуск 11
Тематичний випуск

Матеріали подані мовою оригіналу

Літературний редактор – Воляннюк І. О.
Комп'ютерна правка – Ящук Л. В., Шпичка Н.О.
Макет обкладинки – Юрчук С. П.

Відповідальність за новизну і достовірність наведених результатів і коректність висловлювань несуть автори. Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів. Усі матеріали надруковані в авторській редакції. Рукописи рецензуються.

Редакційна колегія прагне до покращення змісту та якості оформлення видання і буде вдячна авторам та читачам за висловлювання зауважень та побажань.

Підписано до друку 23.06.2014 р. Зам. №229.
Формат 60x90/8. Гарнітура AdonisC.
Папір офсетний. Друк RISO.
Ум. друк. арк. 16,97.
Тираж 50 примірників.

Видруковано у видавничому центрі Кременецького обласного
гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка
47003, вул. Лицейна, 1, м. Кременець

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ТР №16 від 14.04.2003 р.